

jaargang 40 - prijs € 5,90 - maart 2009

2

Docentendag 2009

Maatschappij & Politiek

INHOUD

- 4 Hyves en hypes**
Docentendaglezing door hoogleraar Media en Populaire Cultuur Liesbet van Zoonen
- 6 Paranoïde denkbeelden zijn best normaal**
Docentendaglezing door cultuursocioloog Stef Aupers
- 8 Tweeklovenland**
Docentendaglezing door hoogleraar Cultuursociologie Dick Houtman
- 10 Blijft burgerschapsvorming taak voor docenten Maatschappijleer?**
Docentendaglezing door bijzonder hoogleraar Educatie Wiel Veugelers
- 12 Parachutespringen en burgerschapscompetenties**
Docentendagpresentatie door onderwijskundige Kars Boelens
- 14 Individualisering in Europa**
Docentendaglezing door universitair hoofddocent Sociologie Loek Halman
- 16 Waarden in kaart gebracht**
Nieuwe website Atlas of European Values
- 18 De Apartheid voorbij**
Zuid-Afrika is een gewoon land geworden
- 21 Tijd voor tweede correctie**
Bericht van het Platform VVVO
- 22 Serious gaming**
Docentendagworkshop door lerarenopleider Luuk Kampman

RUBRIEKEN

- 3 Geknipt & geschoren**
- 19 Grom**
- 24 Lesmateriaal**
Rechtsstaat
- 26 Recensie**
Robert Jasper Grootveld
- 29 NVLM**
- 30 Signalementen**

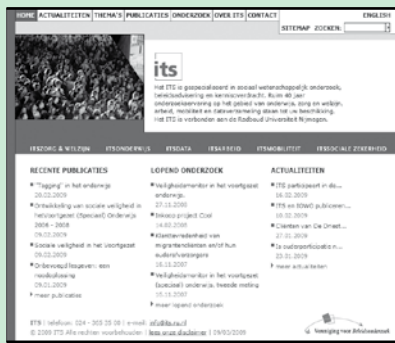
De Docentendagen van Maatschappijleer zijn al jaren een rijke bron voor stukken in *Maatschappij en Politiek*. Zo ook die van 6 februari jongstleden in Zwolle. Meer dan de helft van de bijdragen aan dit nummer bestaat uit verslaggeving over die docentendag. Wie er niet bij was kan alsnog zijn hart ophalen en wie er wel bij was - maar niet overal tegelijk aanwezig kon zijn - is vast benieuwd naar wat al die lezingen en workshops te bieden hadden.

Wat ook nu weer opviel was hoe goed de sprekers, ingedeeld in het ochtendprogramma, hun gehoor wisten te boeien. Bedenk dat zij niet in de eerste plaats docenten zijn, maar wetenschappers. Een goed verhaal, mondjesmaat ondersteund met visueel beeldmateriaal - maar dan wel terzake doend en *to the point*, met verve gebracht: in onderwijsland wordt dat tegenwoordig als een weinig effectieve en ouderwetse vorm beschouwd. Deze sprekers bewezen het tegendeel. In zekere zin deden dat ook enkele bijdragen van het middagprogramma, verzorgd door sprekers die wel in de eerste plaats docenten zijn.

Het is echter niet louter Docentendag wat in dit nummer de klok slaat. Apartheid, Outspan, familiebanden met emigranten, Mandela: lang heeft Zuid-Afrika in het Nederlandse onderwijs een belangrijke plek ingenomen, bij Maatschappijleer in het bijzonder. Wolter Blankert biedt een overzicht. Uw oudere collega's kennen hem als antirookmagiër en hebben misschien nog meegekucht in het 'ughe ughe'-koor. Jongere collegae kennen hem van zijn piepschuimen vloten in de Amsterdamse wateren: Robert Jasper Grootveld. Gerard van Rossum leende hem ooit een tientje, maar zag dat niet meer terug. Dat weerhield hem er niet van te schrijven over de biografie die onlangs over Grootveld verscheen.

Hans van der Heijde

Een op vier docenten mist onderwijsbevoegdheid

Te veel docenten in het voortgezet onderwijs staan voor de klas terwijl ze daar geen bevoegdheid voor hebben. Dat blijkt uit onderzoek van ITS Nijmegen en het SCO-Kohnstamm Instituut. Een kwart van de 550 docenten die werkzaam zijn in de onderbouw en betrokken waren bij het onderzoek, geeft onbevoegd les. In totaal werden bijna duizend docenten uit de boven- en onderbouw ondervraagd. Van hen geeft bijna 30 procent wel eens een samengestelde les, waarbij twee vakken worden gecombineerd. Van hen doet 11 procent dit onbevoegd. 'Een kwalijke zaak, want de kwaliteit van de lessen loopt terug en daarvan zijn zowel de docenten als de leerlingen de dupe', zegt René van de Kraats, voorzitter van het Platform Vakinhoudelijke Verenigingen Voortgezet Onderwijs (VVVO). Van de Kraats vindt dat de onderwijsminister en de VO-raad, de belangenorganisatie van het voortgezet onderwijs, actie moeten ondernemen: 'Ze moeten docenten die desondanks toch onbevoegd lesgeven beter ondersteunen. Leraropleidingen moeten flexibeler in hun roosters worden om onbevoegden de gelegenheid te bieden alsnog hun bevoegdheid te halen.' (Bron: *Trouw*, 21 januari 2009)

Het mag best wat strenger

Het succes van de weekendschool, de huiswerkklassen en de zomerkampen deed bij de Onderwijsraad het idee ontstaan dat onze middelbare scholieren, die het langst in de schoolbanken zitten van alle Europeanen, eigenlijk nog te weinig tijd op school doorbrengen. De aantrekkingskracht en het succes van de buitenschoolse educatie zijn onmiskenbare tekenen dat er iets schort aan het reguliere onderwijs. Zodra de huiswerkklas tot het reguliere schoolprogramma behoort, zal het effect ervan verdwijnen. De doorsnee huiswerkklasbezoeker heeft geen moeite met de lesstof, maar vertikt het om zich in te spannen. De 17-jarige Tjeerd Posthuma gaf in een onthullend stukje in *NRC Next* leraren tips om hun autoriteit te herwinnen. Graag was deze leerling uit vwo-6 vaker de klas uitgestuurd, als hij zijn huiswerk niet af had of zijn werkstuk niet inleverde. 'Leer met de hand op tafel te slaan', adviseert hij softere leraren, en ook volgens een oud-leerlinge 'had het best wat strenger gemogen, thuis en op school'. Kinderen weten dat hun ouders zich blauw betalen aan huiswerkklas en bijles, en gaan uit schuldgevoel daarover eindelijk eens aan het werk. Bij de huiswerkleraar komen ze niet weg met hun gebruikelijke smoesjes; ouders eisen die strengheid van de huiswerkschool. (Bron: Aleid Truijens, in: *de Volkskrant*, 17 februari 2009)

Slim, maar veel wisten ze niet
Rijswijkse leerlingen werden gestimuleerd om de krant te lezen. Maar wat ze lazen, begrepen ze vaak niet.

Dankzij het vak Algemene Ontwikkeling weten ze nu meer. De les gaat over het bloedbad op het Plein van de Hemelse Vrede in Peking, op 4 juni 1989. Wat wilden de demonstrerende studenten, vraagt leraar Rob de Ruiter. 'Vrijheid', weet een aantal leerlingen uit 3 vwo van het Rijswijks Lyceum. 'In welk communistisch land speelde dat toen nog meer?' De Sovjet-Unie!

Dit is geen Geschiedenis of Maatschappijleer. Dit is algemene ontwikkeling, een vak dat een paar jaar geleden is ontwikkeld voor de onderbouw van havo en vwo, toen leraren van het Rijswijks Lyceum merkten dat hun leerlingen weliswaar slim waren, maar weinig parate kennis hadden.

De lessen voor algemene ontwikkeling zijn niet ten koste gegaan van een ander vak. Het vak hielp het Rijswijks Lyceum ook nog eens om aan de verplichte 1.040 lessen te komen. Havisten uit de vierde bleken bij Maatschappijleer meer te weten dan vwo'ers uit de vijfde die het nieuwe vak niet hadden gevolgd. Kon de kennis niet worden onderwezen bij Geschiedenis of Maatschappijleer? Daar komen sommige onderwerpen niet aan de orde, zegt De Ruiter. 'Ik wil bijvoorbeeld dat mijn leerlingen iets weten over het koningshuis. Over de abdicatie van koningin Juliana, over de positie van het staatshoofd. Met wie was koningin Beatrix getrouwd, vroeg ik eens. Dan krijg je de raarste antwoorden.' (Bron: *NRC Handelsblad*, 19 februari 2009)

Hyves en hypes

HANS VAN DER HEIJDE

Hebben de media invloed op gedrag? Heeft het soms misselijk makende vertoon van geweld in films en videoclips en op internetsites invloed op gedrag van jongeren? Leidt het meedoen aan geweldsimulaties in computergames tot agressieve neigingen, ja zelfs tot het imiteren van dat virtuele geweld in de echte wereld? Staat *de jeugd* bloot aan gevaren van seksueel misbruik door predatoren, die zich via *chatrooms* toegang tot die zo eenvoudig manipuleerbare kinderziel weten te verschaffen?

In haar prachtige openingslesing van de Docentendag sneed Liesbet van Zoonen, net van de Universiteit van Amsterdam verhuisd naar een professoraat aan Loughborough University in Engeland, deze en verwante vragen aan. Dat ze dat op gemoedelijke toon en vol humor deed was al een aanwijzing dat alle paniek over *loverboys* (die via internet hun slachtoffers besluipen), over *copycats* (die zich door computergames tot slachtpartijen laten inspireren), of over wetenschappelijke bewijzen voor verhoogde agressieniveaus na het zien van gewelddadige beelden of het spelen van gewelddadige games, minder heeft te

maken met de werkelijkheid en meer met de representatie daarvan door de media.

Media

Pooiers zijn er altijd geweest en wat zijn *loverboys* anders dan dat? Seksueel gemankeerden die zich aan jongeren proberen te vergrijpen zijn ook niet nieuw. Wat verandert - samenhangend met het massale gebruik van nieuwe communicatiemiddelen - is de wijze waarop ze contact leggen met hun potentiële slachtoffers. Dat hoeft op zichzelf echter nog geen aanleiding tot mediahypes te vormen; een flinke toename van het aantal daders en slachtoffers daarentegen wel. Voor een degelijke toename zijn echter geen aanwijzingen. Mediahypes zijn fenomenen die voortvloeien uit sensatiezucht van de consument en het u-vraagt-wij-draaien-mechanisme van de producent. Sceptis is dus gerechtvaardigd.

Politiek

Hoe zit het dan met die bewijzen dat het consumeren van geweld via de

Foto: Lizzy Kalisvaart

media wel degelijk invloed heeft? Die bewijzen zijn er en ze zijn inmiddels onomstreden, zei ook Van Zoonen. Maar pas op: die bewijzen beperken zich tot kortetermijneffecten. Direct na het zien een gewelddadige videoclip vertonen de jonge kijkers (jongens meer dan meisjes) een verhoogd niveau van agressiebereidheid. Van de langere termijn, van meer dan een uur of een dag na het kijken of *gamen*, is niets bekend.

Die extreem gewelddadige *games* blijken bij nadere beschouwing overigens maar een zeer gering deel van het aanbod uit te maken en vormen een nog geringer deel van het geconsumeerde aanbod.

De wens tot (wettelijke) regulering is dus een politieke wens, waarvoor geen objectief-wetenschappelijk aangetoonde noodzaak bestaat. Die politieke wens vloeit mede voort uit een actueel maatschappelijk klimaat waarin sociale problemen naar individuele psychische omstandigheden worden vertaald. Ook al zou die vertaling soms gerechtvaardigd kunnen zijn, dan nog kunnen die individuele omstandigheden niet tot munitie voor politieke eisen worden veralgemeniseerd.

Angst

Het overgrote merendeel van *de jeugd* is niet vatbaar voor manipulatiepogingen van pooiers of seksueel gemankeerden. De minderheid die dat wel is zijn die jongeren die tengevolge van schromelijk gebrek aan (opvoedings- en andere) aandacht kwetsbaar zijn. Blij met elke belangstelling voor hun veronachtzaamde personen kunnen zij gemakkelijke prooi vormen. Het probleem is niet die nieuwe media. Het probleem is van alle tijden dat sommige jongeren het zonder opvoeding en aandacht moeten stellen.

Daar moet wat aan worden gedaan, in plaats van meedeinen op de golven van collectieve angst en verontwaardiging, opgestuwd door alweer een *loverboystory*, een gepakte, pedofiele internet-chatter en wat dies meer zij. Zulke golven van verontwaardiging worden aangedreven door angsten. Van Zoonen ziet in die angsten een steeds terugkerend element, een element dat zich eenvoudig laat illustreren aan de hand van een klein experiment dat iedere lezer op zichzelf kan uitvoeren. Neem het woord *pooier*. Wat voor beeld produceert dat voor uw geestesoog? Goed, nu nog eens. Neem het woord *loverboy* en bekijk opnieuw het beeld dat bij u opkomt. Waarin verschilt dat van het vorige? Juist, in die angsten gaat iets schuil wat verband houdt met multiculturaliteit. Heel kort door de bocht zou kunnen worden gezegd dat het hier gaat om angst voor *zwarte seksualiteit*. Deze kent overigens een lange traditie. Van Zoonen gaat natuurlijk niet zo kort door de bocht als ik hier.

Bescherming

Men zou uit de hier weergegeven fragmenten uit de lezing van Liesbet van Zoonen kunnen opmaken dat er geen aanleiding is voor angst en paniek en dat men rustig kan gaan slapen. Zo is het echter ook weer niet. Die kwetsbare risicogroepen zijn er en die verdienen bescherming. 'Geef die dus ook', zegt Van Zoonen. Als nu eens zou worden begonnen met die budgetten voor mooie folders en voorlichtingsfilmpjes voor het brede publiek aan te wenden voor concrete bescherming van die specifieke groepen, dan zou al een flinke stap in de juiste richting worden gezet. ■

Over Liesbet van Zoonen:

'Het beeld dat ik had van de toch wel meevallende invloed van de media, werd door haar bevestigd.'

'Af en toe kort door de bocht. Dat zet mensen aan het denken.'

'Meer een column dan wetenschap.'

'De invloed van het multiculturelement was een eye-opener.'

Docentendaglesing door
cultuursocioloog Stef Aupers

Paranoïde denkbeelden zijn best normaal

COEN GELINCK

Volgens cultuursocioloog Stef Aupers is diepgaand wantrouwen ten opzichte van anderen een belangrijk kenmerk van onze samenleving geworden. In rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau zegt 60 procent van de respondenten dat 'men tegenwoordig niet meer weet wie men kan vertrouwen'. Dat grenst aan een paranoïde manier van naar de wereld kijken. Volgens Aupers is deze houding een voedingsbodem voor complottheorieën.

Stef Aupers is verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Normaliter houdt hij zich bezig met nieuwe vormen van spiritualiteit en zaken als internetcultuur en *online games*, maar voor zijn lezing op de Docentendag maakte hij een uitstapje naar complottheorieën. Aupers deed zelf geen onderzoek naar dit verschijnsel, maar kwam wel met een aantal interessante observaties over complottheorieën en paranoïde denkbeelden. Coen Gelinck tekende ze op.

Breedbeeldtelevisie

Op 11 maart 2002 drong een verwarde man de Rembrandtoren in Amsterdam binnen om aandacht te vragen voor zijn strijd tegen de breedbeeldtelevisie van Philips. Hij gijzelde het aanwezige personeel, dat overigens niet van Philips was, want dat verhuisde vlak voor de gijzeling naar de Breitnertoren. De man was ervan overtuigd dat achter de zwarte balkjes op breedbeeldtelevisies geheime boodschappen verborgen zaten. In de pers werd de man als een paranoïde gek neergezet.

(DSM-IV, handboek voor de diagnose van psychische aandoeningen: een paranoïde persoonlijkheidsstoornis kenmerkt zich door een diepgaand wantrouwen waardoor de beweegredenen van anderen als kwaadwillig worden geïnterpreteerd.)

Het idee dat Philips via breedbeeldtelevisies geheime boodschappen verspreidt is een typische complottheorie. De moeder aller complottheorieën is de theorie dat de moord op de Amerikaanse president John F. Kennedy nooit alleen door Lee Harvey Oswald kan zijn gepleegd. Kenmerk van alle complottheorieën is dat zij de officiële lezing van een gebeurtenis problematiseren. Nog in 1976 geloofde 90 procent van de Amerikanen dat de officiële lezing van de moord op Kennedy niet klopte. Volgens verschillende complottheorieën hadden

de Amerikaanse inlichtingendiensten CIA en FBI, Cuba en/of de Israëlische geheime dienst er iets mee te maken. Datzelfde kon men zien bij de Bijlmerramp en bij de dood van Britse prinses Diana: volgens complottheoretici zaten daar verborgen machten en krachten achter.

Twin Towers

De aanslagen op de *Twin Towers* en het Pentagon op 11 september 2001 waren voer voor complottheoretici. In de minimale variant is er informatie achtergehouden, in de maximale variant zat president George W. Bush er zelf achter. Allerlei samenlopen van omstandigheden worden niet als toevalligheden gezien, maar als bewijs voor een alternatieve theorie. Com-

plottheoretici testen hun alternatieve theorie niet, maar zoeken slechts naar bewijzen voor die theorie. Ze doen aan verificatie, niet aan falsificatie. De omvang van het gat dat in het Pentagon werd geslagen duidt dan ineens op de inslag van een *Tomahawk*-raket, in plaats van op een vliegtuigcrash. Van de docenten die bij de lezing van Aupers aanwezig waren gaven er vijf te kennen dat er volgens hen meer achter de moord op Kennedy zat. Drie docenten waren van mening dat de Amerikaanse overheid op de een of andere manier bij de aanslagen op 11 september was betrokken. Volgens Aupers wil dat zeker niet zeggen dat deze mensen aan een paranoïde persoonlijkheidsstoornis leiden. Velen zijn ervan overtuigd dat bedrijven en overheden informatie achterhouden; de stap naar de verborgen boodschappen van Philips is dan niet eens zo groot. Het in twijfel trekken van de officiële lezing duidt op een hoge mate van rationaliteit. Ook een wetenschapper moet een officiële theorie immers in twijfel trekken om een nieuwe ontdekking te kunnen doen. Sceptis is dus eerder hyperrationeel dan irrationeel.

Geen cumulatieve kennis

Het is lastig te bewijzen of de officiële lezing van een gebeurtenis waar is of niet. Dat vindt Aupers evenwel niet de belangrijkste vraag. Hij vraagt zich af hoe het komt dat mensen steeds gevoeliger voor complottheorieën zijn geworden. Zijn eerste verklaring is dat in de samenleving het besef is doorgedrongen dat objectieve kennis niet bestaat. In de wetenschap gaat men er sinds het postmodernisme vanuit dat er geen absolute waarheid is. Dat idee is door de samenleving overgenomen. Volgens Aupers werd de opvatting van columnist G.B.J. Hilterman vroeger als

waarheid gezien, terwijl mensen de opvattingen van een deskundige nu veel gemakkelijker in twijfel trekken. Het gezag van onderzoek en deskundigen neemt af doordat er steeds weer andere onderzoeksresultaten naar buiten komen, zoals over wat men wel of niet moet eten. Daar komt bij dat alternatieve 'theorieën van het volk' eenvoudig via internet worden verspreid: is Ernst Louwes de moordenaar van de weduwe Wittenberg, of heeft Maurice de Hond met zijn alternatieve theorie gelijk en is het de klusjesman? Concurrerende theorieën worden *self-fulfilling prophecies*; er is geen cumulatieve kennis meer. Het wordt steeds minder waarschijnlijk dat de waarheid boven tafel komt, er blijven alleen interpretaties over. Het gevolg van het verdwijnen van cumulatieve kennis is volgens Aupers dat de grens tussen het hebben van een rationele en kritische kijk op de wereld en het aanhangen van complottheorieën moeilijk is te trekken.

Ondoorgrondelijke systemen

De moderne politieke, economische, technische en sociale systemen zijn ondoorgrondelijk voor u en mij. Dat voedt de gedachte dat de overheid niet is te vertrouwen, dat er naast een zichtbare ook een onzichtbare overheid actief is. Reële affaires, zoals *Watergate*, dragen bij aan de overtuiging dat de overheid niet is te vertrouwen. Een Nederlands voorbeeld van een dergelijke affaire is die rond Defensieklokkenluider Fred Spijkers. Spijkers werd 23 jaar lang door de overheid tegengewerkt omdat hij niet wilde zwijgen over de werkelijke doodsoorzaak van een militair: een ondeugdelijk type landmijn. Zulke affaires versterken het wantrouwen ten opzichte van de ondoorzichtige overheid.

Over de reden van aanwezigheid

'Het is een leuk uitje, eens per jaar.'

'Ik kom inspiratie opdoen.'

'Ik ben hier omdat ik naar een bepaalde workshop wilde.'

'Ik vind het altijd leuk om mijn collega's weer eens te zien.'

'Ik kom voor de inhoudelijke verfrissing.'

'Het is een goede gelegenheid om te netwerken.'

'Ik ben eigenlijk vooral geïnteresseerd in nieuw materiaal dat je tijdens deze dag kunt bekijken.'

De financiële markten zijn een ander voorbeeld van volledig ondoorgronddelijke systemen. Omdat mensen niet begrijpen wat er gebeurt, steken complottheorieën gemakkelijk de kop op. Dat geldt ook voor razendsnelle technologische ontwikkelingen. Internet is het tegendeel van transparant; de computer kan niet worden openge maakt om het internet te bestuderen. Overigens denkt Aupers dat de gevoeligheid voor complottheorieën ook toeneemt doordat mensen zichzelf steeds meer als autonome individuen zien en allergisch worden voor andere mensen of systemen die hun leven bepalen.

Van alle tijden?

Complottheorieën zijn er altijd al geweest, maar volgens Stef Aupers is er echt iets veranderd. Vroeger gaf men andere groepen, zoals joden of de Tempeliers, de schuld van rampen of ziekten. Het was wij-zijdenken: we werden bedreigd, maar wisten door wie. Tegenwoordig weten we niet meer door wie we worden bedreigd, we verdenken onze eigen overheid of onze eigen samenleving. Aupers constateert dat men van veilige naar onveilige paranoia is gegaan. Globalisering heeft dat onveilige gevoel versterkt: er zijn geen nationale machtscentra meer is een *global conspiracy*. Als diepere oorzaak voor de populariteit van complottheorieën kijkt Aupers naar de 'onttovering van de wereld'. Door de ontwikkeling in de wetenschap en door afnemende religiositeit wordt zingeving schaarser. Complottheorieën zijn volgens Aupers nieuwe vormen van zingeving. Nu is niet God, maar de staat of de bureaucratie het *mystieke systeem*. Op die manier dragen complottheorieën bij aan de hertovering van de wereld. ■

**Docentendaglesing door hoogleraar
Cultuursociologie Dick Houtman**

Tweeklovenland

HANS VAN DER HEIJDE

De kloof tussen politici en politiek, zo luidde te titel van de lezing van Dick Houtman, bijzonder hoogleraar Cultuursociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Toen ik het programmaboekje van de Docentendag voor het eerst vluchtig bekeek, had ik er overheen gelezen: ik las burgers waar politici stond. Dat hadden er meer, begreep ik later.

Het hoge tempo van Dick Houtman, de vele grappen en grollen waarmee hij zijn betoog doorspekte en zijn illustraties van beelden van politici in hoogst komische poses, riepen associaties op met een Groningse cabaretier... en dat is als compliment bedoeld.

Nieuwrechts

De prikkelende uitgangstelling van Houtman was: de tegencultuur van eind jaren zestig bestaat nog steeds, maar nu als dominante cultuur. Deze cultuur manifesteert zich als zodanig niet meer als een linkse, maar als *mainstream*, nieuwrechtse attitude. Verzette de generaties van eind jaren zestig zich, op al dan niet ludiek provocerende wijze, tegen *het systeem* (van het paternalistisch-autoritaire,

verzuilde bestel, het kapitalisme, het imperialisme, enzovoorts) om op jacht te gaan naar vrijheid en zelfbepaling - kortom, naar een zelf bepaalde identiteit - nu maakt nieuwrechts het zelf willen bepalen van een culturele identiteit met dezelfde middelen van provocatie tot inzet. Hetgeen in de jaren zestig viel te kenschetsen als een verschuiving van oud-links naar nieuwlinks, van nadruk op sociaal-economische thema's naar thema's van culturele (zelf-)bevrijding, is nu een verschuiving van *oud-rechts* naar *nieuwrechts*. Deze gaat echter met precies zo'n verschuiving van sociaal-economische naar culturele thema's gepaard. Het nieuwrechts populisme zou daarmee uitdrukking geven aan cultureel onbehagen, maar nu tegenover de gevolgen van ontzuiling en

individualisme, of in de woorden van Fortuyn: 'de verweesde samenleving'. Een belangrijk, niet uit het oog te verliezen verschil is natuurlijk het verschil tussen *tegencultuur* en *mainstream*. In de jaren zestig ging het om een nieuwe generatie van goed opgeleiden die zich afzette tegen wat toen *mainstream* was. Nu gaat het om brede maatschappelijke lagen van juist minder goed opgeleiden, die alleen in sociaaleconomische termen (ooit) een natuurlijke bondgenoten van links waren, maar voor het overige conservatief.

In feite, en onbedoeld en ongewild, ben ik geneigd te denken dat *nieuw-rechts* - met zijn nadruk op problemen van multiculturaliteit - een typische, paradoxale vorm van jaren-zestig-denken ontmaskert: 'Zij (de immigranten) moeten net zo tolerant en individualistisch worden als wij, en snel bovendien. Als ze dat niet kunnen of willen, dan moeten ze maar weg'.

Onbehagen

Overeenkomsten zijn dus: onbehagen tegenover en afwijzing van *het systeem*, verlangen naar identiteit en de zelfbepaling daarvan en het strijdmiddel van provocatie. Wat de jaren-zestig-generatie echter onder *het systeem* verstond - namelijk *het kapitaal* en de daarmee verknoopte maatschappelijke elite - daar ziet nieuwrechts de boevenrol vooral voor de politiek-bestuurlijke en ambtelijke elite sec weggelegd. Van antikapitalisme is geen sprake.

Volgens Houtman moeten de oorzaken voor dat nieuwe onbehagen vooral in de langetermijneffecten van ontzuiling en individualisering worden gezocht. Waar de zuilen en andere collectiviteiten een zekere, zij het indirecte binding met politiek en over-

heid bewerkstelligden, daar voelen veel mensen zich nu - omdat zelfs die indirecte binding ontbreekt - cultureel en politiek ontheemd. Inderdaad: de verweesde samenleving.

Dat heeft geleid tot een kloof tussen burgers en politiek, althans in de beleving van de eersten van *de politiek*. Deze komt tot uiting in opvattingen als: 'politiek lost geen problemen op, maar schept problemen'; 'politiek belemmert de vrijheid van eerlijke en hardwerkende burgers'; en 'de politiek is bereid noch in staat werkelijke problemen hard aan te pakken'.

Antipolitiek

Aan voornoemde kloof kunnen er twee worden toegevoegd. Van rechts tot links proberen politici die kloof te overbruggen. In het besef dat zij als politici bij velen bij voorbaat verdacht zijn, meten zij zichzelf een a- of zelfs

Over Bas Heijne

'Leuk verhaal.'

'Inhoudelijk goed.'

'Hij was me af en toe even kwijt.'

'Zijn kijk op de maatschappij is niet de mijne.'

Foto: Lizzy Kalisvaart

antipolitieke houding aan ('Ik zit niet onder de Haagse kaasstolp'; 'Ik doe niet mee aan het Haagse gedoe'). Anders dan de gevestigde parlementaire orde scharen zij zich, in hun eigen woorden, 'achter de mensen in de oude wijken', of 'de mensen in de samenleving'. Van een politiek *driestromenland* wordt Nederland zo een *tweeklovenland* (een mooi beeld van Houtman).

Van een politiek driestromenland wordt Nederland een tweeklovenland

---

Dat roept veel vragen op, waarvan hier twee voor u zijn geselecteerd. Zal degene die als politicus tot de gevestigde partijen behoort, maar zich tot een dergelijke antipolitieke houding bekent, het niet altijd verliezen van antipolitieke politici die de gevestigde partijen de rug toedraaien om maar raak te kunnen provoceren? Zie maar hoe bleekjes Mark Rutte *cum suis* bij voormalig partijgenoot Geert Wilders afsteken.

Wat menen en denken zij, gegeven het culturele karakter van dat onbehagen van burgers die van *de politiek* niets moeten hebben, met deze poging tot het oversteken van de kloof eigenlijk te bereiken? Is electoraal resultaat, hoe vluchtig ook, hier de enige drijfveer? ■

Docentendaglesing door bijzonder hoogleraar Educatie Wiel Veugelers

Blijft burgerschapsvorming taak voor docenten Maatschappijleer?

HESSEL NIEUWELINK

Burgerschap en burgerschapsvorming zijn hot. Alle onderwijsniveaus moeten er expliciet aandacht aan besteden. Maatschappijleer lijkt - ook gezien haar ontstaansgeschiedenis - het vak bij uitstek om dat te doen. Tijdens de docentendagpresentatie van bijzonder hoogleraar Educatie Wiel Veugelers (Universiteit voor Humanistiek) werd om verschillende redenen duidelijk dat dit echter niet zo evident is.

In zijn presentatie gaat Wiel Veugelers nader in op de relatie Maatschappijleer en burgerschapsvorming, zoals deze op de verschillende onderwijsniveaus, al dan niet, tot uiting komt. Zo kent de onderbouw van het voortgezet onderwijs geen structurele betrokkenheid van Maatschappijleer, is het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs vooral kennisgericht en vecht Maatschappijleer voor haar plaats in het mbo-curriculum.

Onderbouw

Sinds 2006 bestaan in de onderbouw van het voortgezet onderwijs 58 kerndoelen. Enkele daarvan gaan expliciet over burgerschap(svorming). Zoals bekend, is bij de inrichting van de basisvorming besloten Maatschappijleer

daarvan geen onderdeel te laten zijn: Maatschappijleer heeft geen plek in de onderbouw. Wie verantwoordelijk is voor de kerndoelen op dit gebied is dan vaak ook niet duidelijk; het is in elk geval meestal *niet* de Maatschappijleerdocent! Belangrijke vragen zijn dan: 'Aan de hand van welke activiteiten wordt er aan burgerschap gewerkt?', 'Ligt er een doordachte, coherente visie aan ten grondslag?', en 'Op welke pedagogische doelen ligt de nadruk?' (zie ook de kaders). Veugelers pleit voor de invoering van het vak *Persoonlijke en Maatschappelijke Vorming* in de onderbouw. Hoe realistisch is dat in een tijd waarin van het onderwijs wordt geëist nadruk te leggen op zijn *kerntaken* van rekenen en taal?

Bovenbouw

In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs is Maatschappijleer al lang een serieus vak. Om het vak een beter imago te geven, is de afgelopen jaren gestreefd naar meer nadruk op kennisoverdracht. De nieuwe eindtermen voor havo en vwo *en* de naam van het nieuwe examenvak - Maatschappijwetenschappen - zijn hier voorbeelden van. Mede hierdoor wordt het vak openlijk gesteund door sociale wetenschappers (denk aan Paul Schnabel, Jos de Beus, Dick Leurlijk en Kees Schuyt), waardoor de status van het vak verder toeneemt. Veugelers stelt echter dat de keerzijde daarvan is dat er veel minder aan de maatschappelijke vorming van leerlingen wordt gewerkt. Natuurlijk is kennisoverdracht daar een onderdeel van, maar ook vaardigheden en attitudes vergen aandacht en dat lijkt nu juist te verdwijnen, ook binnen het maatschappijleeronderwijs op het vmbo. Wil Maatschappijleer de opdracht van burgerschapsvorming in eigen hand krijgen en houden, dan mag er niet uitsluitend aandacht voor kennisoverdracht zijn, lijkt Veugelers te zeggen.

Mbo

Op het mbo speelt een heel andere discussie. Waar Maatschappijleer in het voortgezet onderwijs steeds meer status krijgt, is het vak in het mbo met de invoering van competentiegericht onderwijs de afgelopen jaren de nek omgedraaid. Met het als richtinggevend gepresenteerde brondocument *Leren, Loopbaan en Burgerschap* kan men alle kanten op. Als het al ergens in uitblinkt, is het inhoudelijke leegte. Het lijkt vooral bedoeld om het scholen gemakkelijk te maken: alles is burgerschap en een vak daarvoor is overbodig.

Docenten en burgerschapstypen

Veugelers heeft onderzocht hoe docenten zijn in te delen. Docenten Nederlands scharen zich relatief vaak achter het individualistische type, docenten Economie achter het aanpassingsgerichte type.

Niet verrassend is dat ongeveer 50 procent van de docenten Maatschappijleer zich achter het kritisch-democratische type schaart. Bijna een derde zegt zich beter te kunnen vinden in het aanpassingsgerichte en één op de vijf achter het individualistische type.

Veugelers workshop maakt duidelijk wat dit met docenten heeft gedaan. Waar docenten in het voortgezet onderwijs benieuwd zijn naar de burgerschapstypen van Veugelers en zijn onderzoeksresultaten over de maatschappelijke vorming van leerlingen, willen mbo-docenten vooral frustraties over de situatie op hun school uiten.

Burgerschapstypen en de praktijk

De praktijk blijkt echter weerbarstiger te zijn dan de ideale situatie. Een meerderheid van de docenten geeft volgens Veugelers namelijk aan dat hun onderwijs te kenmerken is als vormend tot aanpassingsgerichte burgers. Dit heeft er volgens hem mee te maken dat binnen het onderwijs het meest eenvoudig kan worden gewerkt aan disciplineren. Leerlingen vormen tot autonome, en zeker tot sociale betrokken burgers is veel moeilijker.

Het vak is veelal van het rooster geschrapt, de inhoud lijkt te zijn verdwenen: leerlingen hoeven alleen maar hun voortgang (!) ten aanzien van de verschillende kerntaken te tonen. Ook daarover is onzekerheid, want de Onderwijsinspectie heeft nog geen uitsluitsel gegeven!

Veugelers' burgerschapstypen

Op basis van onderzoek naar de mening van leerlingen, docenten en ouders naar het belang van opvoedingsdoelen, heeft Veugelers een indeling gemaakt in drie burgerschapstypen:

- *Individualistisch*: nadruk op zelfstandigheid en discipline;
- *Aanpassingsgericht*: nadruk op discipline en sociale betrokkenheid;
- *Kritisch-democratisch*: zelfstandigheid en sociale betrokkenheid.

Voor hen is het verhaal van Veugelers wel interessant maar volkomen luchtflitsserij: in hun onderwijspraktijk is het vechten om ruimte in het curriculum. Overigens lijkt dit niet voor alle mbo'ers te gelden.

Veugelers zei de problemen van de docenten te herkennen en te begrijpen. Hij geeft de voorkeur aan een zwak zelfstandig vak boven een slecht uitgevoerde geïntegreerde aanpak. Deze boodschap is een steun in de rug voor alle docenten in het mbo. Ditzelfde geldt voor de mededeling van de voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM), Arthur Pormes, dat de NVLM in overleg is met staatssecretaris van Onderwijs Marja van Bijsterveldt om het Brondocument te herijken; dat wil zeggen: van inhoud te voorzien. Hopelijk slaagt dit zodat op het mbo van burgerschapsvorming weer serieus werk kan worden gemaakt.

Kennisgericht

Op papier is er veel aandacht voor burgerschapsvorming. Of er ook werkelijk wat gebeurt en aan welke aspecten aandacht wordt besteed, verschilt sterk per school en onderwijsniveau. De NVLM moet in haar werk worden gesteund om burgerschapscompetenties in het mbo beter vorm te geven. Daarnaast moeten met name docenten in het voortgezet onderwijs zich afvragen of de sterke kennisgerichtheid gewenst is en of Maatschappijleer daardoor (op langere termijn) haar positie ten aanzien van de invulling van burgerschapsvorming niet ondermijnd ziet. ■

Wilt u reageren op dit artikel, mail dan naar: menp@maatschappijenpolitiek.nl

Docentendaglesing door onderwijskundige Kars Boelens

Parachutespringen en burgerschapscompetenties

HANS VAN DER HEIJDE

Tijdens de middagsessie van de Docentendag verving Kars Boelens, onderwijskundig medewerker van ROC Midden Nederland, Fokje Walma, projectleider aldaar, om haar workshop *De docent als regisseur?* te leiden. In deze workshop zouden ideeën worden aangereikt ten behoeve van het inhoud- en vormgeven aan de kerntaken, zoals geformuleerd in *Leren, loopbaan en burgerschap*, het mbo-brondocument over burgerschapscompetenties.

Het brondocument *Leren, loopbaan en burgerschap* (LLB) is een document waarin amper iets inhoudelijks over burgerschap staat (er schijnt overigens een nieuwe versie aan te komen), en zonder inhoud valt er weinig vorm te geven. Ik was dan ook erg benieuwd naar de inhoud met welke Kars Boelens ons zou confronteren.

Visie, missie, actie

Boelens begon veelbelovend: zijn ROC ontwikkelde eerst een visie, formuleerde vervolgens een missie en ging vervolgens aan de slag. De ontwikkelde visie op burgerschap luidde: 'Mensen zijn consumenten in een markt en burgers in een samenleving'. Vervolgens werd de missie geformuleerd: 'Cursis-

ten kennis laten opdoen van essentiële domeinen in het maatschappelijk bestaan en zodanig toe te rusten dat zij in staat zijn verantwoorde keuzen te maken, met oog voor eigen en andermans belang. Die domeinen zijn: *politiek, economisch, sociaal, vitaal, beschouwend en globaal*'. Ten slotte ging men aan de slag.

Bij elk van de domeinen zijn meerdere concrete thema's bedacht. Die thema's worden in workshops aan een heterogene mix van cursisten (verschillende opleidingen en jaargangen door elkaar) aangeboden. Cursisten moeten uit het hele palet van domeinen workshops kiezen. In totaal gaat het om 36 middagen. Alle ROC-docenten zijn bij de begeleiding van workshops betrok-

ken. Ik bespaar u verdere details; die zijn bij Kars Boelens en Fokje Walma op te vragen.

Dogma

Hier doemde de eerste vraag op: 'Alle docenten? Kan dat?'. Antwoord: 'Ja, dat kan, want alle docenten zijn immers burgers'.

Snel gevolgd door een tweede vraag: 'Zo'n aanpak, sluit die niet het gebruiken van een lesmethode uit, een lesboek dus?'. Antwoord: 'Ja, maar zo'n methode is een dogma en wij willen ons niet naar een dogmatisch keurslijf voegen'.

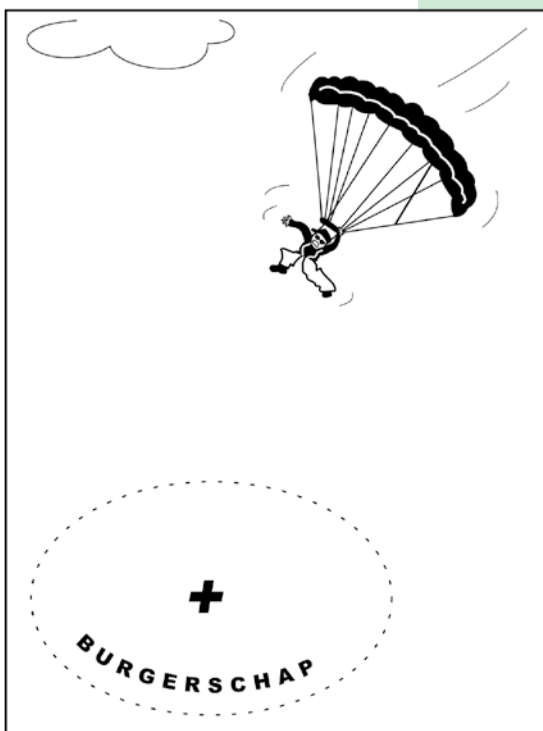
Workshop...

In zijn presentatie droeg Boelens voorbeelden aan van workshops die al hadden gedraaid. De workshop *Back 4 the future* behoort tot het politieke domein. Het onderwerp is: leven met het verleden, in het bijzonder het verleden van antisemitisme. Een overlevende van een concentratiekamp trad als gastspreker op, er was een excursie naar Westerbork en de film *De weg naar de vrijheid* werd vertoond. De workshop werd afgesloten met een debat tussen de cursisten.

Over de workshop *De gemeente ben je zelf* kregen we geen details te horen. Iets meer vertelde Boelens over de workshop *Sinterklaas* (Boelens: 'Bedenk dat een groot deel van onze cursisten tot de allochtonen behoort en geen benul van Sinterklaas heeft'), die aan de hand van *Zwarte Piet* ook op discriminatie ingaat.

Nog meer informatie werd door Boelens verschaft over een workshop in het kader van het domein *vitaal*. Die workshop bestond uit het leren wat gezond eten is (de schijf van vijf) en culmineerde in het zelf maken en uitserveren van gezonde snacks.

Het domein *vitaal* had op het ROC Midden Nederland overigens tot de verbeelding van de docentontwikkelaars gesproken, want ik telde ook nog de workshops *Loopclinic* en *Frisbee*, terwijl Boelens trots een nieuwe workshop *Parachutespringen* aankondigde!

Illustratie: Anneke Gast

... of niet?

Weliswaar was Boelens zijn presentatie begonnen met de mededeling dat hij daarvan ook een workshop ging maken, maar vanwege zijn gedetailleerde uiteenzetting over opzet en structuur van het hele (ik doe hier een gooi naar het woordlengterecord) burgerschapscompetentieworkshopaanbod kwamen we niet meer aan dat *work* toe. ■

Over de workshops

'Moslims hebben geen gevoel voor humor. Daar kun je mensen echt mee weg zetten.' (Workshop: *Humor in de publieke sfeer*)

'Mooi historisch overzicht. Het was een soort college. Heel goed.' (Workshop: *De rol van strafrecht in de moderne samenleving*)

'Iets te veel over de geschiedenis en te weinig over het hier en nu.' (Workshop: *De rol van strafrecht in de moderne samenleving*)

'Een workshop die heel goed past bij het mbo.' (Workshop: *Burgerschapsvorming in het voortgezet onderwijs*)

'Heel goed, maar te weinig tijd.' (Workshop: *wat is er mis met de Nederlandse democratie?*)

Individualisering in Europa

LIEKE MEIJS

Wetenschappelijk onderzoek naar een maatschappelijk verschijnsel levert bijna altijd nuanceringen op van beelden die een ieder zich over dat verschijnsel heeft gevormd. Dat overkwam de toehoorders van de docentendaglesing over individualisering door Loek Halman, hoofddocent Sociologie (Universiteit van Tilburg). Solidariteit en sociale betrokkenheid zijn helemaal niet verdwenen door het proces van individualisering.

Individualisering is het proces waarin individuen, onafhankelijk van tradities en sociale instituties, in toenemende mate autonome keuzen voor waarden, geloof, attitudes en gedragingen maken. In de zoektocht naar de consequenties hiervan zijn er twee kampen te onderscheiden, zo leerde ons Loek Halman in zijn lezing.

Meningen

De negativisten (Robert Bellah, Francis Fukuyama, Robert Putman) wijzen op de afname van sociale verantwoordelijkheid en maatschappelijke betrokkenheid en op gevoelens van desintegratie en isolatie. Door het individualisme stellen burgers zich geen gezamenlijke doelen meer, maar is er een afname van gedeelde waarden, een ethisch relativisme. De positivisten (Ronald Inglehart, Robert Wuthnow) daarentegen wijzen op het feit dat in-

dividualisme zeker niet altijd tot hedonisme, egoïsme en onpersoonlijkheid leidt, maar dat het ook bevorderlijk kan zijn voor de publieke zaak. Nu door de welvaartsstijging aan veel materiële behoeften is voldaan, kunnen individuen zich richten op nieuwe sociale waarden als gelijkheid, kwaliteit van leven en democratie, maar ook op zelfontplooiing en creativiteit. Individualisme leidt volgens de positivisten tot ongekende mogelijkheden en inspireert tot emancipatie van de mens. Het is dus interessant te zien wat onderzoeken naar individualisering aan het licht brengen.

Halman neemt deel aan een langlopend onderzoek in vele landen. In dit onderzoek wordt ondermeer gezocht naar een antwoord op de vraag in hoeverre waarden tengevolge van individualisering zijn afgenomen. Het gaat daarbij om veronderstellingen

dat vrijwilligerswerk zou afnemen, het postmaterialisme zou toenemen en dat sprake zou zijn van een afname van het traditionele geloof en een strikte moraal. Ook zou er een daling zijn te zien in het vertrouwen in gevestigde instituties, zoals het traditionele gezinspatroon. De onderzoeksuitkomsten laten een genuanceerder beeld zien.

Geen moreel verval

De onderzoekers verwachtten een verzwakking van traditionele bindingen en een daling van het aantal lidmaatschappen van traditionele organisaties. Het was moeilijk om deelname aan organisaties door de tijd heen te vergelijken omdat organisaties verdwijnen en plaats maken voor andere. Weliswaar bleek dat jongeren uit de eerste periode van het onderzoek (1981) veel minder vertrouwen in instituties hadden dan ouderen, maar het vertrouwen blijkt anno 2008 ook bij ouderen te zijn gedaald. Het verschil tussen de generaties neemt af.

Een afname van *kerkgang* is in bijna alle landen te constateren. Wel is Nederland een land waar het grootste aantal mensen zich tot de *onkerkelijken* rekent. Het verrichten van vrijwilligerswerk is daarentegen niet afgenomen, maar is hooguit iets richting de culturele- en sportinstellingen verschoven.

Er blijkt geen trend waar te nemen van afname van traditionele waarden. De publieke moraal is nauwelijks veranderd, hetgeen veel mensen vreesden. Europeanen wijzen nog steeds belastingontduiking, *joyriding* en omkoping af.

Verzwakking van waarden

Er is geen sprake van toenemende heterogenisering, in de zin van toenemende diversiteit in opvattingen

over waarden en instituties. Over het traditionele familiepatroon wordt in de verschillende perioden verschillend gedacht, maar er is een trend van verzwakking van deze waarden.

De waarde *solidariteit* toont een lichte verzwakking. In 1981 zei 15 procent van de respondenten solidair met immigranten te zijn; in 2008 was dat 10 procent. De solidariteit met werklozen daalde van 20 naar 18 procent. Met ouderen (50 procent in 2008) en gehandicapten (42 procent in 2008) is men echter veel meer solidair.

Op de uitspraak 'andere mensen zijn te vertrouwen', gaf in 1981 41 procent een positief antwoord. In 2008 was dat 61 procent. De uitkomsten bevestigen een conclusie die ook het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) al trok: solidariteit en sociale betrokkenheid zijn in Nederland helemaal niet verdwenen.

Lesmateriaal

Bijzonder is dat de schat aan gegevens die bovengenoemde onderzoeken opleveren, toegankelijk zijn gemaakt voor het onderwijs. Op een speciale website (www.atlasofeuropeanvalues.eu) heeft de Fontys Hogeschool informatie en opdrachten verzameld. Leerlingen kunnen zien hoe er over een bepaald onderwerp wordt gedacht. Met *een* muisklik krijgt men van alle Europese landen te zien hoe groot het vertrouwen in de politiek is of hoe men over een meer gelijke verdeling van inkomens denkt.

Onder de knop 'Opdrachten' is veel lesmateriaal voor de vakken Aardrijkskunde, Levensbeschouwing en Maatschappijleer te vinden waarmee - naar mijn idee - vooral havo- en vwo-leerlingen zelfstandig aan de slag kunnen. De website bevat een rijke hoeveelheid tabellen en kaarten als

bronnenmateriaal. Er zijn ook docentenhandleidingen met verwijzingen bij welke onderdelen van het vak de opdracht kan aansluiten.

Ter illustratie van cultuurverschillen is de opdracht *Waardenroos* heel bruikbaar. Deze start met een eigen waardenonderzoek: hoe belangrijk is

bidden, de kerk of de eigen familie voor de leerling? Leerlingen tekenen aldus een eigen *waardenroos* en kunnen die met die van Nederland, Kirgizië en India vergelijken. In de opdrachten wordt ook naar filmpjes uit andere landen verwezen. Deze zijn gemaakt om inzicht

te geven in de cultuur aldaar. In het kader van het Erasmusfestival 2008 reisden twintig Fontys-studenten naar Kirgizië en India, om in contact te treden met de mensen daar, ze te filmen en ze te vragen hoe zij over tal van onderwerpen denken. De vragen van de *European Values Study* dienden hierbij als leidraad. Zo worden onderzoeksresultaten direct toepasbaar voor Maatschappijleer. Dat zouden meer onderzoekers moeten doen. ■

European Values Study is een langlopend onderzoek naar Europese waarden, waarbij alle levensterreinen door middel van in 1981, 1990, 1999, en 2008 gehouden surveys zijn onderzocht. Burgers in de leeftijd van 18 tot 75 jaar in uiteindelijk 85 landen in 2009 zijn ondervraagd. De resultaten zijn te vinden op www.europeanvaluesstudy.eu.

Foto: Lizzy Kalisvaart

Diversen

'Fijn dat het in Zwolle is.'

'Er is wel heel veel gezeur in het onderwijs over werkdruk en salaris.'

'Volgend jaar kom ik weer, onafhankelijk van het programma.'

'Ik ga niet naar de vergadering van de NVLM. Ik heb geen mening over de beroepsstandaard.'

'Ik ben altijd net een ekster, hoe ik al dat materiaal in mijn tas prop. Dit jaar neem ik niets mee.'

Waarden in kaart gebracht

UWE KRAUS

Ieren zijn erg gelukkig, een grote meerderheid in Europa gelooft nog altijd in God, en Nederlanders behoren tot de modernste wereldburgers. Dit is zomaar een greep uit de Atlas of European Values, die de opvattingen en ideeën van Europeanen laat zien.

In 2005 is een Atlas of European Values uitgebracht. Meer informatie hierover vindt u op pagina 16 ev. Maar liefst 800 miljoen mensen kunnen zich Europeaan noemen: van Spitsbergen tot Malta en van IJsland tot Azerbeidzjan. Hun culturen en maatschappijen zijn alle beïnvloed door het Romeinse Rijk, het christendom, de Verlichting en twee wereldoorlogen. Toch leidde de gemeenschappelijke geschiedenis niet tot een Europese cultuur. Er zijn enorme verschillen in het belang dat men hecht aan godsdienst, aan de waarde van vrije tijd, aan de betekenis van het hebben van kinderen of hoe men over een *onenightstand* denkt. Aan de andere kant hechten alle Europeanen aan hun familie en vinden zij goede manieren voor hun kinderen zeer belangrijk. De verscheidenheid en de overeenkomsten in waarden worden zichtbaar gemaakt op de website van de Atlas of European Values.

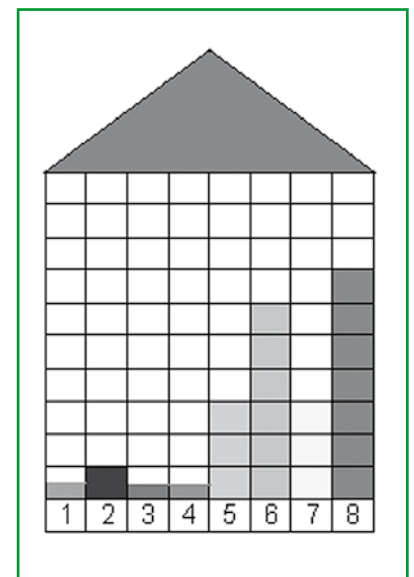
European Values Education

Sinds tweeënhalf jaar bestaat er een samenwerkingsproject van de Universiteit van Tilburg en Fontys Lerarenopleiding in Tilburg, waarbij de wetenschappelijke data van de *European Values Study (EVS)* voor het onderwijs toegankelijk worden gemaakt. Inmiddels is de vernieuwde website www.atlasofeuropeanvalues.eu online. Alle EVS-data zijn in kaarten omgezet en dat zijn er veel meer dan in de papieren atlas. De kaarten zijn naar onderwerp gerangschikt: politiek, religie, welzijn, werk, familie, Europa en maatschappij. Tevens zijn aan de Europese kaarten de Maghreb-landen toegevoegd, hetgeen vooral bij de bespreking in multiculturele klassen meer perspectieven biedt. Zo zijn de gegevens van zowel Marokko als Turkije te zien. Daarnaast zijn via de data van de *World Values Survey* ook wereldkaarten beschikbaar. Beide kaartmodules bieden de gelegenheid om kaarten onder een bepaalde vraagstelling te selecteren en tot een

nieuwe kaart te combineren, die daarop antwoord geeft (bijvoorbeeld: 'In welke landen is vrouwenemancipatie het meest ver gevorderd?'). Op een contactplein kan men in contact treden met andere (Europese) scholen en gezamenlijk met opdrachten van de Atlas of European Values werken.

World of Love

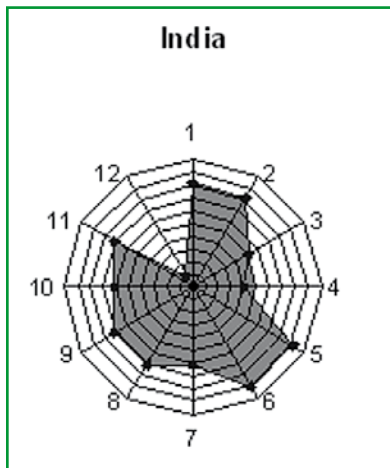
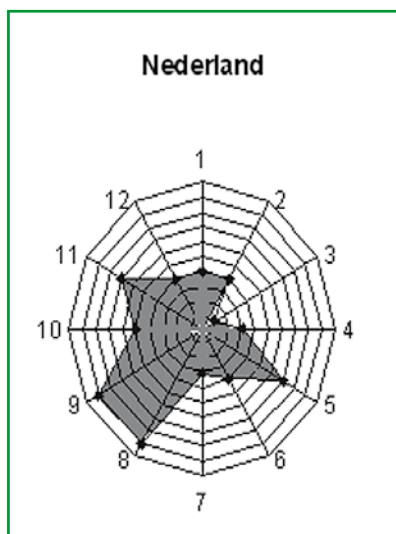
Een bijzonder project op de website is *World of Love*, waarbij de geografie van de liefde in kaart wordt gebracht. Een belangrijke drijfveer in het leven is liefde en/of seks. Hoe men tegen liefde en seksualiteit aankijkt verschilt echter. Deels wordt dit beïnvloed door waarden en normen vanuit de culturele achtergrond. Het voor *World of Love* ontwikkelde lesmateriaal beoogt leerlingen vanuit een intercultureel perspectief over een aantal facetten van deze thematiek na te laten denken. In november 2008 is het ontwikkelde materiaal door Slowaakse en Nederlandse studenten op een aantal scholen getest. Dit project werd mogelijk gemaakt door de stichting Kosmopolis/Together Forever, dat ondermeer bekend is van het project *El Hema* en van het Europees Jaar van de Interculturele Dialoog.

Waarden in de les

Het doel van de website en het ontwikkelde lesmateriaal is waardenverheldering en waardencommunicatie en niet waardenoverdracht. Inzicht in culturele verschillen, de gelaagdheid, flexibiliteit en contextafhankelijkheid van (culturele) identiteit en de bespreking daarvan zal de overstijging van wij-zijtegenstellingen mogelijk dan wel eenvoudiger maken. Bij de recentelijk ontwikkelde opdrachten is vooral aandacht besteed aan de visualisatie van waarden door middel van grafieken. Radardiagrammen (waardenroos), staafdiagrammen, lijndiagrammen, balkjes en dergelijke maken de waarden niet alleen zichtbaar, maar kunnen ook gemakkelijker worden geïnterpreteerd. Dit wordt onder andere bereikt door de manier waarop de vraagstellingen in de grafiek zijn geordend. Zo blijkt uit de grafiek op pagina 16, dat Nederlanders wel mensen als burens accepteren die anders zijn (andere huidskleur, nationaliteit, homo's en aidspatiënten) maar liever geen burens hebben die voor overlast zorgen (psychiatrische patiënten, verslaafden en criminelen). Wie men als buurman accepteert staat hier als graadmeter voor tolerantie. Het zal duidelijk zijn dat dit patroon niet voor elk land hetzelfde is.

Bij een andere opdracht worden de waarden in de vorm van een waardenroos weergegeven. De indicatoren zijn gegroepeerd naar de gebieden *religie, wij, ik en zelfbeschikking*. Aan de voorbeelden voor Nederland en India kunnen aanzienlijke verschillen worden afgelezen.

Leerling

In het ontwikkelde lesmateriaal wordt een vergelijking gemaakt met de landen Kirgizië en India. In mei 2008 hebben Brabantse studenten deze landen bezocht en hebben daar mensen gefilmd en over hun opvattingen geïnterviewd. Op de website (zie: 'Erasmus Festival') vindt men de opdrachten en de films. Alle opdrachten zorgen ervoor dat de leerling eerst zijn eigen, individuele positie bepaalt en dat er een uitwisseling in de klas plaatsvindt. De bedoeling is dat de leerling vervolgens onderzoekt in hoeverre de gemiddelde waarden in het eigen land van die andere landen afwijken en wat een verklaring hiervoor zou kunnen zijn.

Lesopdrachten

Het kaartmateriaal is voor het vak Maatschappijleer breed inzetbaar, in het bijzonder bij het onderdeel *pluriforme/multiculturele samenleving*. Inmiddels is een aantal opdrachten

beschikbaar: als lesbief voor een (gedeelte van een) les of als meer open opdrachten in de vorm van een Praktische Opdracht. De opdrachten zijn naar vak geordend. Soms is een eenduidige indeling niet mogelijk; dan is het raadzaam om ook bij de aanverwante vakken (zoals Aardrijkskunde), te kijken. Bij de nieuwe opdrachten staat uitgebreide achtergrondinformatie voor de docent. Hiermee wordt het kaartmateriaal verduidelijkt. Er zijn antwoordmodellen en hulpmiddelen voor bespreking in de klas en er zijn tips voor het gebruik van het materiaal in het curriculum.

Europees project

Daarnaast is de website uitermate geschikt bij uitwisselingsprojecten. Op dit moment is het materiaal beschikbaar in het Nederlands, Engels, Duits en het Slowaaks. *European Values Education* beoogt uiteindelijk in alle Europese landen in de moedertalen beschikbaar te zijn. Op dit moment bestaan al contacten met de lerarenopleidingen en universiteiten van Potsdam (Duitsland), Banská Bystrica (Slowakije), Boekarest (Roemenië), Istanbul (Turkije), Zagreb (Kroatië), Belgrado (Servië) en het Institute of Education van London University (Verenigd Koninkrijk). Het is de bedoeling, dat deze samenwerking leidt tot ontwikkeling van vernieuwend lesmateriaal in een Europees context. ■

Uwe Krause is verbonden aan de Fontys Lerarenopleiding Tilburg.

Voor meer informatie kunt u terecht bij: u.krause@fontys.nl.

Zuid-Afrika is een gewoon land geworden

De Apartheid voorbij

WOLETR BLANKERT

Maatschappijleer prijkt ruim veertig jaar op het lesrooster. In de eerste helft van die periode was Zuid-Afrika het favoriete land binnen het vak. De apartheid bood het ongekeerde voordeel dat het elk jaar opnieuw om een actueel onderwerp ging.

In die begintijd vormde het inspelen op de actualiteit de hoofdmoot van de lessen. Apartheid stond dichterbij ons en was overzichtelijker dan andere internationale problemen. Rond 1970 bracht *De Haagse Post* een jubileumbijlage over Zuidelijk Afrika uit. Die werd gratis en in leerlingenaantallen aan middelbare scholen beschikbaar gesteld. Leerkrachten Maatschappijleer stortten zich er gretig op en namen de exemplaren na behandeling weer in om er nog jaren op te kunnen teren. Sommige leerkrachten waren niet blij met de onverwachte onafhankelijkheid van Angola en Mozambique in 1975, waardoor dit gekoesterde lesmateriaal verouderd raakte. De apartheid bleek nog jaren bestand tegen de tand des tijds.

Paul Krüger

Er waren vele redenen waarom dit onderwerp aansprak. *Apartheid* is een Nederlands woord dat internationaal opgang maakte. Velen voelden een directe band met het land. Zelfs de

jonge leraren (de meeste docenten Maatschappijleer waren jong en man) waren opgegroeid met jongensboeken als *Paul Krüger, de Leeuw van Zuid-Afrika* of *De held van Spionkop*. In het eerste boek wordt beschreven hoe de tienjarige Paul zijn kaffers afroste, al keurde zijn moeder dat af (een progressief element). Vanaf 1950 vond een relatief grootscheepse emigratie naar Zuid-Afrika plaats, flink gesubsidieerd door de Nederlandse overheid. De apartheid - formeel ingevoerd in 1948 - vormde daarvoor geen beletsel. Na het bloedbad in Sharpeville in 1960, waarbij de politie 69 vreedzame betogers doodde, kwam de omslag. Weerzin kreeg de overhand - en schaamte, omdat de Boeren toch een beetje Nederlanders waren.

In de klas vormde apartheid een dankbaar discussie onderwerp

Outspan

In de klas vormde apartheid een dankbaar discussieonderwerp, zij het dat voorstanders ervan ontbraken. De discussie ging over de gewenste toekomst, de invloed van communisten en grootkapitaal. Voordat de term was uitgevonden, werd de leerlingen een *handelingsperspectief* geboden. Zij weigerden Outspan-sinaasappels te eten of brachten hun zuivere gevoelens tot uiting door het fruit tegen de muur te smijten. Een paar jaar later kon dat niet meer, want deze boycotactie had een ongekend succes. Verder konden zij donateur of lid van een antiapartheidsorganisatie worden of aan een demonstratie deelnemen. Nelson Mandela was de held, zoals (wijlen) Martin Luther King dat in een ander verband was. In die tijd werd beter voorzien in de behoefte aan politieke idolen dan tegenwoordig, al komt de bewondering voor Barack Obama aardig in de buurt. In 1989 kon Maatschappijleer op een leerplan en daarop gebaseerde methoden bogen. Toch zal geen leerkracht zijn voorbijgegaan aan de implosie van de apartheid, de vrijlating van Mandela en het snelle democratiseringsproces. Zuid-Afrika kreeg een progressieve grondwet, ook voor Europese begrippen, zeker voor Afrikaanse. In Afrika werd het land een lichtend baken, zowel in economisch als in mensenrechtelijk opzicht. Voor ons werd het een gewoon land en zo verdween de noodzaak er aandacht aan te besteden.

Onderwijs

De tegenstelling tussen arm en rijk is gebleven en die valt in belangrijke mate samen met zwart-wit (al is er een klasse van rijke zwarten en kleurlingen opgekomen). Daardoor heerst

er veel onvrede; een kater over wat de *beurjiding* heeft gebracht. Het onderwijs daarentegen is wel radicaal veranderd. Nog steeds zijn er elitescholen, overwegend met Engels als voertaal, aanzienlijk schoolgeld en uitgestrekte sportvelden rondom een luxueus gebouw. De meeste van dergelijke scholen tellen nu in meerderheid zwarte leerlingen. Deze scholen zijn door de nieuwe rijken en voorzieningen toegankelijk gemaakt voor arme leerlingen, mits die boven gemiddeld presteren. De basis wordt betaald door de overheid, die alle scholen gelijk behandelt, en de luxe komt voor rekening van de ouders. Alleen scholen met het Afrikaans (de taal van de Boeren) als instructietaal zijn nog overwegend blank, naast volledige privéscholen voor de superrijken. Steeds meer Afrikaanse ouders kiezen voor een Engelse school. De scholen in de *townships*, zonder enige extra voorziening, blijven volledig zwart.

Aan de talen Xosa en Zoeloe wordt in theorie ook recht gedaan. Deze talen zijn officiële onderwijstalen. Binnen het voorgezet onderwijs beperkt zich dat tot enkele uren les in de week voor leerlingen die daarvoor kiezen. Het Engels wordt steeds meer de algemene onderwijstaal binnen het voortgezet onderwijs.

Maatschappijleer

De scholen in Zuid-Afrika kennen een open systeem met een behoorlijke vrijheid, maar het curriculum wordt nationaal voorgeschreven. Veel scholen gebruiken methoden waarin Aardrijkskunde, Geschiedenis en Maatschappijleer op een evenwichtige wijze zijn samengebracht. Ze zijn niet echt geïntegreerd, de vakgebieden zijn herkenbaar in het boek terug te vinden. Maatschappijleer beperkt zich

Foto: Koehn van Rossum

De crisis te lijf

Op het nippertje, vlak voor de eindstreep, krijgt nu ook mijn generatie een fikse depressie voor de kiezen. Bijna waren wij, zondagskinderen van de wederopbouw, aan de dans ontsprongen. Net nu we massaal voor ons pensioen staan, knapt de ballon. Sorry, mijn beeldspraak loopt uit de rails. Ik ben ook zo opgewonden...

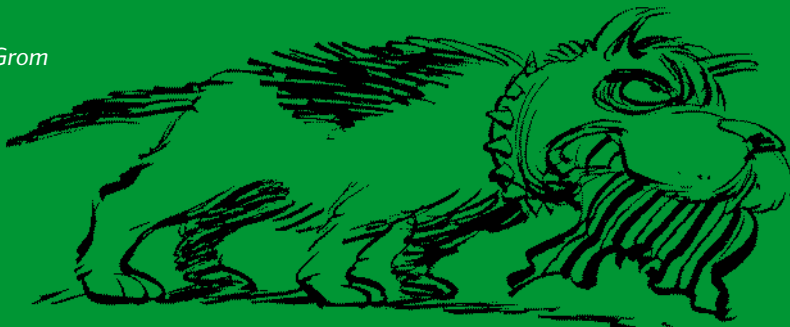
Twee jaar voor de vorige depressie was mijn vader een eigen kleermakerij begonnen. Niet dat hij een vooruitziende blik had, integendeel, hij was totaal niet zakelijk aangelegd. Maar toen de crisis in 1931 toesloeg kwamen zijn vroegere collega's van het kledingmagazijn op straat te staan, terwijl hij mijn moeders hand kon vragen, in de zekerheid dat zijn boeren klantenkring elk jaar met Pasen in een nieuw maatpak ter kerke moest, crisis of geen crisis.

Door wat hij om zich heen had gezien: stempelende werklozen, failliete middenstanders, fietsplaatjes met een gat erin, heeft hij er bij zijn zoons op aangedrongen nooit de handel in te gaan en nooit in loondienst te treden, tenzij bij de overheid. Het beste was om zelfstandig een tastbaar ambacht uit te oefenen in de sectoren voedsel, kleding of onderdak; dat is wat mensen uiteindelijk altijd nodig zullen hebben. Van de toekomst van zijn dochters had hij zich blijkbaar geen beeld gevormd. Ik neem aan dat zijn advies hun virtuele echtgenoten impliceerde.

Zijn zoons kozen in meerderheid voor de (semi-)overheid, zijn schoonzoons voor de ambachten. Allemaal hebben ze arbeidszekerheid ervaren en een goed pensioen opgebouwd, hoewel dat laatste voor zijn jongste telgen, zoals voor mij, nog staat te bezien.

Voor mijn generatie en die van mijn ouders was rijk worden nooit een optie. Rijk was je, of je was het niet. Net als knap zijn, of een goede voetballer. De opkomst van rijk of beroemd als ambitie maakte ik mee in de tussencrisis van de jaren tachtig. Bij de eerste leerlingen die mijn vraag wat ze wilden worden met 'rijk' beantwoordden, dacht ik nog dat ze een grapje maakten. Het bleek bittere ernst, en in de jaren negentig maakten veel van die blagen het nog waar ook. Maar ik vrees dat die jonge, nieuwe rijken nu in hetzelfde schuitje zitten, en dan zonder de veiligheid van een pensioen, want dat hebben wij tegen die tijd al opgegeten.

Grom

daarbij tot de staatsinrichting (flink uitgebreid), veel aandacht voor democratische verhoudingen en grondrechten, media, communicatie en internationale verhoudingen.

Het is een wonderlijke ervaring om een blanke leraar Geschiedenis/Maatschappijleer van ongeveer vijftig een les over apartheid te zien geven aan een klas van dertig zwarte en vijf blanke leerlingen.

Het is een uitstekende les. Via een *Socratisch leergesprek* komt de hele waanzin van de apartheid aan bod.

verkeerde kant, je kunt nu beter je mond houden'; niets van dien aard.

Een geslaagd wereldkampioenschap zou kunnen bijdragen aan politieke stabiliteit in Afrika.

Zuma

Zuid-Afrika is een toonbeeld van democratie en economische ontwikkeling (van welvaart kan men moeilijk spreken) in Afrika; ondanks de onveiligheid door hiv en misdaad. De eerste president (Nelson Mandela) was een heilige, de tweede (Thabo Mbeki) in principe onkreukbaar en onderworpen aan partij en wetgeving. Nu is er een interimpresident. In april vinden verkiezingen plaats. Vrijwel zeker wordt Jacob Zuma gekozen. Alle tekenen wijzen erop dat hij een meer populistische koers zal varen, hetgeen met een minder stipte onderwerping aan de wet gepaard kan gaan. Voor de vrees dat Zuid-Afrika zich bij de minder stabiele regimens in Afrika zal scharen bestaat daarom enige grond. De scheuring van het almachtige Afrikaans Nationaal Congres (ANC), als gevolg van het gedwongen aftreden van Mbeki, kan gunstig zijn voor de democratische verhoudingen door de versterking van de oppositie. Het kan Zuma als president echter ook in de verleiding brengen zijn tegenstanders uit te schakelen. De economische crisis die de Zuid-Afrikaanse export in het hart treft, kan daarvoor een excuus bieden. Gunstig is dat in Zuid-Afrika in 2010 het wereldkampioenschap voetbal plaatsvindt. Als Zuma president wordt, zal hij alles op alles zetten het tot en met deze spelen netjes te houden, waardoor hij het stralend middelpunt kan zijn. Een goed begin is het halve werk en zo zou een geslaagd wereldkampioenschap kunnen bijdragen aan politieke stabiliteit in Zuid-Afrika. ■

Iedereen doet mee en heeft zijn inbreng. Leerlingen komen uitgebreid aan het woord. Zij houden het netjes, ondanks hun enthousiasme. Geen leerling vraagt naar het verleden van de leraar of maakt daar zelfs maar een toespeling op. De blanke leerlingen doen met evenveel overgave mee. Als er al sprake van animositeit is, is die voor de bezoeker volstrekt onzichtbaar. Geen gesis van 'Jullie stonden aan de

Als deze les model staat, is er inderdaad sprake van een regenboognatie. De rector van deze *Hottentotschool* bij Kaapstad, Blackie Swart (deze namen roepen in Zuid-Afrika geen hilariteit op) was wel open over vroeger: 'Wij waren andere mensen, volledig geherenspoeld door school en media. Het is nu onvoorstelbaar hoe het toen was, ook, of juist voor ons die erbij waren'.

Tijd voor tweede correctie

RENÉ VAN DE KRAATS

Aan het eind van het vorige schooljaar ontstond er politieke commotie over de tweede correctie van de examens in het voortgezet onderwijs. De Tweede Kamer sprak zich uit voor een integrale (tweede) correctie en wilde een eind gemaakt zien aan de steekproefsgewijze correctievariant die op sommige scholen in zwang was. Het samenwerkingsverband van de vakverenigingen VO (Platform VVVO) wijst haar leden op die (opgelegde) verplichting, pleit vervolgens ook voor het consequent faciliteren van de gevolgen van dit besluit.

Bij de inventarisatie van de hoeveelheid correctietijd die de eerste correctie (2008) kostte, is per schoolsoort (vmbo-t, havo, vwo) een beeld ontstaan van de tijdsinvestering per vak per leerling. Consequent geldt die tijdsinvestering dan dus ook voor een integrale tweede correctie.

Taakbelasting

Als het nakijken van een groep van 24 havo-examinandi Scheikunde bijvoorbeeld veertig minuten blijkt te kosten, dient dit ($24 \times 40 = 16$ klokuur) in de taakbelasting van betrokken docent zichtbaar terug te vinden te zijn. Ook het nakijken van de tweede correctie moet op een taakbelasting terug te vinden zijn en in de tijd mogelijk worden gemaakt.

Bijvoorbeeld: scholen die in de afwikkeling van de examenprocedures collega's op een dinsdagochtend in juni de enveloppe voor de tweede correctie laten ophalen die vervolgens diezelfde dag om 16.00 uur teruggebracht moet zijn, stoppen zestien klokuur in zes uur. Dat kan dus niet (meer). De docent kan de tijd *eisen* die voor de gewenste integrale correctie nodig is.

Het Platform stelde de overlegpartners hiervan op de hoogte en zal de Onderwijsinspectie vragen er op toe te zien dan de docent de ruimte krijgt om die tweede correctie integraal te verrichten.

Het platform is zich ervan bewust dat de correctietijd van 2009 kan afwijken van de inventarisatie van 2008. Niette-

Overzicht van de door de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) aangeleverde gegevens inzake de gemiddelde correctietijd bij het examenvak Maatschappijleer (per leerling en schooltype, eerste tijdvak 2008)

vwo: 45 minuten

havo: 42 minuten

vmbo-t: 12 minuten

min moet ergens een werkbaar kader ontstaan. Uiteraard kan (alleen achteraf) per jaar een bijstelling plaatsvinden. Die bijstelling is vervolgens met vooruitwerkende kracht het volgend examenjaar toetssteen.

Ook de omvang van het kandidaten-cohort waarvoor men de tweede correctie doet is tevoren niet te bepalen. Daarvoor kan dan gelden dat de eigen groep de norm is. Dat kan soms mee-, soms tegenvallen. De som van het aantal tweede correcties zal uiteindelijk dezelfde moeten zijn als die van de eerste correctie. Op locatieniveau naar differentiatie zoeken is dus omslachtig.

Inventarisatie

Het Platform en de aangesloten verenigingen zijn bereid zich voor deze procedure hard te maken. Collega's die worden geconfronteerd met rekenpraktijken van werkgevers die niet stroken met de door de Tweede Kamer gewenste correctieopzet, wordt verzocht hiervan de eigen vakvereniging op de hoogte te stellen. Het Platform zal direct na de zomervakantie een inventarisatie van eventuele ongeregelheden maken en deze bij de Inspectie melden. ■

René van de Kraats is voorzitter van het samenwerkingsverband van de vakverenigingen VO (Platform VVVO).

Docentendagworkshop door lerarenopleider
Luuk Kampman

Serious gaming?

LUUK KAMPMAN

Het gebruik van computergames in het onderwijs wordt populair. Overheid, onderwijsmanagers en onderwijskundigen zien de meerwaarde die dat kan bieden. Schoorvoetend exploreren collega's in het onderwijs de mogelijkheden.

Luuk Kampman, docent aan de Lerarenopleiding Maatschappijleer van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden verzorgde op de Docentendag een workshop over gaming en vatte voor Maatschappij & Politiek zijn betoog nog eens samen

Luuk Kampman is docent aan de Lerarenopleiding Maatschappijleer van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden.

Voor games, good practices en informatie over games:
www.games2learn.nl
www.groeiendoorgames.nl

Nu is het gebruik van spellen in het onderwijs niets nieuws. Onder de noemer *activerende werkvormen* is er veel spel materiaal ontwikkeld. Voor Maatschappijleer zijn bekende voorbeelden *Bafa Bafa*, *Motto*, *scholierenverkiezingen* of de *rechtspraaksimulatie*. Dankzij computer- en softwaretechnologie kan men nu beschikken over computergames die uitermate geschikt zijn voor het onderwijs. Wat kan Maatschappijleer daar mee?

Maatschappijleer

Enkele jaren geleden hebben educatieve softwareontwikkelaars de term *serious gaming* gelanceerd. In onderwijsland werd enthousiast gereageerd

op de mogelijkheden die moderne computergames bieden om voor leerlingen boeiende leersituaties te scheppen. Gaming werd uit de leefwereld van de leerling getrokken en aan onderwijs en leren gekoppeld. Recent onderzoek toont positieve resultaten van het gebruik daarvan.

Er is op dit moment nog geen sprake van *serious gaming* spel materiaal, specifiek voor Maatschappijleer; althans er zijn geen Nederlandse producten. Voorlopig moet men het met buitenlands materiaal doen. Een *game* uit het buitenland verdient speciale aandacht, namelijk de veelgeprezen *game* van Deense makelij: *Global Conflicts: Palestine*¹. In deze *game* neemt de speler de rol aan van een freelance journalist die vanuit Jeruzalem verslag moet doen van het Palestijns-Israëliësch conflict. De speler initieert verschillende ontmoetingen met zowel Palestijnse als Israëliëse burgers en soldaten en schrijft daarover in een virtuele krant.

Andere mogelijkheden voor Maatschappijleer zijn de zogenaamde internetgames. Uitgeverijen, Kennisnet en Digischool bieden steeds vaker toegankelijke online games aan die met

Foto: Lizzy Kalisvaart

leerlingen kunnen worden gespeeld. Een voorbeeld hiervan is *arbomaster.nl* waarbij leerlingen een pand moeten bouwen waarbij zij zich constant met de Arboregelgeving zien geconfronteerd.

Commerciële games

Een voordeel van dergelijke internetgames is dat ze vaak tamelijk kleinschalig zijn en in *een* les kunnen worden gespeeld. Dit geldt niet voor de groep games, die vaak als de commerciële games worden bestempeld. Deze zijn niet specifiek voor het onderwijs ontwikkeld en bij gebruik ervan is men vaak vele uren kwijt. Voorbeelden van zulke games die al in het onderwijs zijn toegepast zijn *SimCity*, *Rollercoaster Tycoon* en *Rise of Nations*. Hoewel gericht op *gamende* hobbyisten, bleek er dermate veel *lerend effect* vanuit te gaan dat het onderwijs er wel iets in zag - of ze meerwaarde voor Maatschappijleer kunnen hebben hangt van de docent af; die moet er een zodanige draai aan geven dat ze relevant worden voor zijn vak. Dat vereist niet alleen vak- maar ook game-deskundigheid. Het mag overigens duidelijk zijn dat in vakoverstijgende projecten of bij mens- en maatschappijprofielen deze games een waardevol kunnen zijn. Als het om toepassingen van *serious gaming* gaat, valt er voor Maatschappijleer nog veel te winnen. Het is dan ook goed om de ontwikkelingen op de voet te volgen. Natuurlijk niet zonder de nodige scepsis, ingegeven door het inzicht dat een game geen leerdoel, maar een leermiddel is. ■

Noot

1. Zie: www.seriousgames.dk.

Jongerenwebsite De Haagse Tribune

Hebben uw leerlingen vragen over politiek? Willen ze weten hoe Nederland wordt bestuurd of wanneer ze mogen stemmen? Op de jongerenwebsite van De Haagse Tribune vinden ze antwoorden op deze en vele andere vragen. Daarnaast staat op de website hoe ze zelf actief kunnen worden en wat er bij De Haagse Tribune te beleven valt. Verder kunnen leerlingen er meedoen aan een quiz, hun mening geven in een forum of het eerste Haagse Tribune-journaal bekijken.

***U en uw leerlingen vinden de jongerenwebsite op:
<http://jongeren.dehaagsetribune.nl>***

Lesmateriaal De Haagse Tribune beschikbaar

Dit schooljaar bezoeken 25.000 leerlingen De Haagse Tribune, een project van het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP). De Haagse Tribune is een leuke, leerzame en educatieve dag met discussie, rondleidingen, museumbezoek en andere activiteiten rondom het Haagse Binnenhof. Veel van het materiaal dat het IPP gebruikt bij De Haagse Tribune, kunt u ook in uw lessen gebruiken. Dat lesmateriaal is nu beschikbaar op de website van De Haagse Tribune.

***U vindt de rollenspelen, de bingo, de testjes en het Krachtenveld (inclusief docentenhandleidingen) op
www.dehaagsetribune.nl***

Het bekeuringsspel

Elke werkdag fiets ik van mijn woonplaats in Duitsland naar mijn school in Nijmegen. Dat is een kleine twintig kilometer. In de wintermaanden betekent dit dat ik 's ochtends in het donker vertrek. Een goede reden om ervoor te zorgen dat mijn fietslicht het doet.

Op een gegeven moment hield mijn achterlicht ermee op. Door de batterij te vervangen zou herstel simpel zijn. Toch kon ik me er maar niet toe zetten. Het ging lang goed. Zeker een maand heb ik met defect achterlicht rondgefietst zonder de politie tegen te komen. Ik had overigens een vangnet in het geval dat ik mocht worden aangehouden: wanneer ik mijn achterlicht aanklikte, dan brandde het lampje nog een paar minuten voordat het doofde.

Op een ochtend stonden ze er. Ik ben netjes afgestapt en heb zeer onschuldig gevraagd wat er aan de hand was. 'Mijn achterlicht doet het niet? Dan moet dat onderweg zijn uitgegaan. Kijk maar, hij doet het gewoon.' Ik bespeurde twijfel. De jonge agent overwon helaas zijn twijfel en gaf mij een boete van twintig euro, zij het met een aantekening op mijn bekeuring dat mijn licht het in principe wel deed... voor het geval ik bezwaar wilde aantekenen.

De bekeuring is terecht. Toch voel ik een lichte verontwaardiging. Twintig euro, alleen omdat het achterlicht het niet doet! Als docent krijg je te maken met dezelfde verontwaardiging van leerlingen wanneer de politie op de toevoerwegen naar school controleert. Een boete voor een kapot fietslicht, een opgevoerde scooter of zonder helm rijden; ze weten dat het terecht is, maar de geldstraf is altijd te hoog.

Bekeuringsspel

Wat voor boete zouden leerlingen zelf geven? Deze vraag vormt het uitgangspunt voor het door Gerdien Hoogmoed op Digischool geplaatst lesmateriaal. Het beschrijft twintig, aan de werkelijkheid ontleende situaties. De leerlingen gaan in tweetallen na of in de situatie sprake is van een overtreding is en, zo ja, hoe hoog de boete dan zou moeten zijn. De antwoorden worden klassikaal besproken,

waarbij de leerkracht de werkelijke hoogte van de boetes meedeelt. Zo denken leerlingen niet alleen na over wat gerechtvaardigd is, maar worden ze ook geïnformeerd over wetsovertredingen en de straf die daarmee kan zijn gemoeid. Wellicht kan hierdoor worden bijgedragen tot dikkere portemonnees van onze leerlingen.

Het bekeuringsspel kan als een aparte opdracht worden gegeven. Een aanrader is echter om dit spel ter voorbereiding van een rechtszaak te gebruiken. De docent vertelt na afloop van het spel dat een boete een afkoopsom is om de overtreding niet voor de rechter te laten komen. Om de leerlingen duidelijk te

maken hoe een rechtszaak werkt, gaan de leerlingen die zelf naspelen. Op de website van *Maatschappij & Politiek* (www.maatschappijenpolitiek.nl) vindt u hiervoor het lesmateriaal. Bovendien zijn daarop de antwoorden van het bekeuringsspel weergegeven.

Vorige week belandde de envelop van Justitie op mijn deurmat. Bij de acceptgiro zat een informatiefolder over hoe ik bezwaar kan aantekenen. Dat plaatst mij voor een dilemma: moet ik mijn straf aanvaarden en die twintig euro overmaken, of heb ik energie, tijd, en vooral zin, om bezwaar aan te tekenen, met een redelijke kans op succes?

Christine Elout

Het boetespel: Jij als politieagent!

Stel, jij bent agent. Iemand overtreedt de wet en jij ziet dit. Welke boete zou je hem dan geven?

Maak tweetallen en lees de onderstaande situaties. Overleg in tweetallen hoe hoog de boete volgens jullie is. Schrijf het bedrag in de tweede kolom. Wanneer iedereen zijn boetes heeft ingevuld, bespreekt de docent de daadwerkelijke boetes. Vul deze bedragen in de derde kolom in.

Overtreding	Hoe hoog is de boete volgens jullie?	Hoe hoog is de boete in werkelijkheid?
1. Iemand met je verrekijker bespieden.		
2. Onnodig in een portiek rondhangen.		
3. Je fiets niet op slot zetten.		
4. Een halve xtc-pil op zak hebben.		
5. Een valse identiteit opgeven.		
6. De claxon van je scooter doet het niet.		
7. Hond laten poepen waar het niet mag.		
8. Een lippenstift stelen.		
9. Een i-pod stelen.		
10. Je 18-jarige dochter alvast rijlessen geven.		
11. Takken van bomen in het park aftrekken.		
12. Zwartrijden in de trein.		
13. Iets uit het raam van een rijdende trein gooien.		
14. Wildplassen.		
15. Winkelwagentje te ver meenemen.		
16. Een diepe kuil in een bos graven.		
17. 200 strijkers in bezit hebben.		
18. Graffiti spuiten.		
19. Dronken door het centrum lopen.		
20. Op het fietspad skaten.		

Wat is volgens jou het doel van een boete?

GERARD VAN ROSSUM

Eric Duivenvoorden, Magiër van een nieuwe tijd, De Arbeiderspers, Amsterdam 2009, ISBN: 978-90-295-6722-0, 484 pagina's, prijs € 29,95.

Biografie van Robert Jasper Grootveld

Poging tot inlijving van een fenomeen

De eind februari overleden Robert Jasper Grootveld (1932-2009) heeft fragmentarisch geleefd en zo herinnerde hij zich zijn leven ook: opgebouwd uit anekdoten. Zijn biograaf Eric Duivenvoorden probeert daartussen het verband aan te brengen en gaat daartoe te rade bij Grootvelds sterk wisselende kennissenkring.

Twee keer heeft Robert Jasper Grootveld ook een kleine rol gespeeld in mijn eigen leven. Toen ik najaar 1961 als 17-jarige jongen van het platteland naar Amsterdam kwam om bij de krant te gaan werken, verschenen de eerste groot gekladde K's op de reclameposters voor rookwaar. Een raadselachtig verschijnsel, maar ik nam direct aan dat zo iets bij een grote stad hoorde. Die winter verschenen ook steeds meer berichten (niet in mijn eigen brave dagblad *De Tijd* overigens) over een antirookmagiër die in een soort tempel séances hield. Daar moest ik bij zijn. Die Grootveld was voor mij iets ongekends; wat die niet allemaal durfde!

Het tweede en laatste contact was ruim veertig jaar later, toen de barkeeper ons getweeën wegens (vooral Grootvelds) alcoholische luidruchtigheid uit mijn stamkroeg verwijderde. Ik mocht er later weer in, hij niet. Tussen deze twee ontmoetingen speelt zich zijn hele openbare leven af: de opkomst en ondergang van een fenomeen.

Volksjongen tussen intellectuelen

De vader van Grootveld was een authentieke Domela-aanhanger, geen arbeider, maar zelfstandig timmerman. Echte armoede heeft hij niet gekend. Als kleuter was Robbie ziekelijk en hij kon op school niet meekomen. Hij beweert dat hij zwaar is mishandeld door zijn eigenaardige, driftige, waarschijnlijk manische moeder. Zijn anarchisme, zij het niet in politieke zin, heeft hij kennelijk van vaders kant. En van zijn moeder? Grootveld heeft onmiskenbaar manische trekjes. Ook dat zijn moeder er geen geheim van maakte dat zij liever een meisje had gehad, lijkt mij in Freudiaanse zin geen onbelangrijk detail.

Een man van weinig opleiding, twaalf ambachten, en een ongeregeld, artistiek leven. Volksjongen, glazenwasser, maar ook organisator van modeshows, vlotjesbouwer, halve travestiet met een amorfe seksuele oriëntatie. Met zijn exhibitionistische optreden vestigde hij de aandacht op zich van de kunstenaars en intellectuelen van de jaren vijftig, met name Remco Campert, Gerard Reve, Henk Hofland en de onvermijdelijke Simon Vinkenoog. Die generatie was in of vlak na de oorlog volwassen geworden en koesterde grote verwachtingen van de bevrijding, die alles zou veranderen. Dat viel echter zwaar tegen. De ver-

Het boek van Duivendoorn bleek griezellig goed getimed! Drie weken na uitkomen maakte het object van de biografie een eventueel vervolg overbodig. Grootvelds uitvaart verliep in stijl, chaotisch en ludiek. Op een gegeven moment stond de kist in brand! Twee duivels brachten met hun blusapparaten de rookhapenings rond het Lievertje weer even tot leven.

(Foto's: Gerard van Rossum).

kiezingsuitslagen waren direct na de oorlog bijna gelijk aan die ervoor. Herstel, niet alleen materieel maar ook qua maatschappelijke verhoudingen, voerde de boventoon.

Nozems

Pas eind jaren vijftig leek de boel los te komen, door de rockmuziek en door de nozems; kortom, door de economische vooruitgang die een vrijetijds- en jeugd-cultuur mogelijk maakte. Grootveld voelde zich verwant aan de *nozems*, een term die door journalist en filmmaker Jan Vrijman was gelanceerd. Vrijman werd dan ook zijn eerste *sponsor* in intellectuele kring, die wel wat in hem zag; vooral toen hij met zijn malle modeshows en het verkleed op de grachten dobberen internationaal de aandacht bleek te trekken.

In 1959 klaagde de groep rond Henk Hofland in een open brief over de verstarde partijpolitieke verhoudingen, gebaseerd op de sociale werkelijkheid van de achttiende en negentiende eeuw. Ze werden als kleine jongens in de hoek gezet, met name door de toen machtige PvdA, die het monopolie op progressiviteit nog strak in handen had. Om de verstarde verhoudingen te helpen openbreken, was er duidelijk behoefte aan een halfgare absurdist als Grootveld.

Officier van Justitie Van Renesse bracht dat, in zijn aanklacht tegen Grootveld wegens brandstichting in de antirooktempel in 1962, treffend onder woorden: 'Grootveld is een duidelijk gestoorde jongeman die voor de Leidseplein-kliek de rol van dorpsgek vervulde'.

Provo

Met zijn initiatief *Comité 1959 voor activiteiten in Amsterdam* belichaamt Simon Vinkenoog de link tussen Grootvelds intellectuele en zijn latere Provo-

aanhang. Het comité laat in 1964 een beeldje plaatsen op het Spui, voorstellende een Amsterdams straatschoffie, als protest tegen het ingeslapen Amsterdam van na de oorlog. Omdat dit zogenaamde *Lieverdje* door het sigarettenmerk Hunter werd gesponsord, vormde het een logisch doelwit voor de antirookmagiër. Voor hem beeldde het de *verslaafde consument* uit. Door hun ludiekheid spraken Grootvelds *happenings* rond het Lieverdje sterk tot de verbeelding van de jonge Provo-beweging, ontstaan uit de NAVO-taptoerellen van het jaar daarvoor.

Vanaf dat moment gaan de activiteiten van Grootveld en van de Provo's een tweetal jaren parallel lopen, maar de politieke kant van Provo spreekt de rasanarchist Grootveld niet aan. Hij zal er dan ook nooit organisatorisch deel van gaan uitmaken.

Proto-kraker?

De poging van Eric Duivenvoordens om Robert Jasper Grootveld als voorloper van de latere kraakbeweging neer te zetten verrast, gezien zijn eigen politieke verleden, niet maar is ook niet erg overtuigend en nogal geforceerd. Hij rede-neert zo: volgens Grootvelds ijzersterke, maar onnavolgbare logica had hij, na aanvankelijk tegen te zijn geweest, zich tot propagandist van het beruchte Bijlmer-project van burgemeester Gijs van Hall bekeerd. Waarom? Dan zouden alle burgerlijke Amsterdammers (het klootjesvolk) daar naar toe trekken en konden de leeggekomen krottenwijken dienen als opvang voor de wereldjeugd die massaal, als vliegen op de stroop, op zijn Amsterdam Magisch Centrum zou neerstrijken. In de herinnering van mijn generatie hebben de krakers niets met Provo te maken, integendeel. Juist door de kraakbeweging is de bevrijdende stroming van de *sixties* verloederd, verpolitiekt, verhard, gecriminaliseerd. Niet wij, maar de krakers hebben de maatschappelijke moraliteit van links in gevaar gebracht.

Tweemaal prominent

Grootveld komt uit het (goed geschreven) boek tevoorschijn als een eenzelvige, volkse artiest en vlottenbouwer, die gedurende een aantal jaren (van 1958 tot 1961) door de generatie van Campert en Vinkenoog op sleeptouw is genomen, in hun poging de starheid en somberheid van het naoorlogse politieke en culturele klimaat te doorbreken; die gekke dingen deed die ze zelf niet durfden. Vervolgens is hij van 1963 tot 1965 door de Provo's omarmd. Toen Provo echter van de straat verdween en de culturele rebellie in een politieke overgang, raakte Grootveld vanzelf uit beeld. Hij keerde terug naar zijn vlotten (piepschuimen eilanden werden het) en daar maakte hij op eigen kracht zelfs nog wel naam mee. De intellectuelen slaagden in hun culturele revolutie, de politieke rebellen kwamen soepel aan de macht en onze magiër '*hat seine Schuldigkeit getan*'. Tweemaal is zijn leven samengevallen met dat van mensen die behoefte hadden aan zijn soort malligheid, en twee keer ook is hij teruggeworpen op wat hij eigenlijk waard was. ■

Profielwerkstukwedstrijd

Na twee succesvolle wedstrijden in 2007 en 2008 organiseert de NVLM in samenwerking met de opleidingen Sociologie van de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) en Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) dit schooljaar voor de derde maal een wedstrijd voor het beste profielwerkstuk Maatschappijleer /Maatschappijwetenschappen. Daarvoor zijn wij op zoek naar profielwerkstukken die (deels) worden geschreven voor het vak Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen. Werken op uw school leerlingen aan een profielwerkstuk binnen uw vak? Stuur dit werkstuk dan voor 7 april 2009 op met een deelnameformulier. U vindt dit formulier bij deze *Maatschappij en Politiek*, maar u kunt het ook downloaden op www.nvln.nl. De winnende leerlingen maken dit jaar kans op een prachtige rondvlucht samen met een prominente Nederlander, in 2007 was dat Femke Halsema, in 2008 staatssecretaris Marja van Bijsterveldt. Er zal voor zowel havo als vwo een winnend profielwerkstuk worden aangegeven. De profielwerkstukken worden beoordeeld door een vakkundige jury, bestaande uit sociale wetenschappers en docenten Maatschappijleer. Vul het deelnameformulier in en stuur dit, samen met (een kopie van) het werkstuk of de werkstukken, voor 7 april 2009 naar: Vrije Universiteit Amsterdam Faculteit der Sociale Wetenschappen/Sociologie (Z-019) Profielwerkstukwedstrijd Maatschappijleer
Antwoordnummer 2941
1081 HV Amsterdam

Wij vragen u het deelnemende profielwerkstuk ook digitaal aan te leveren en te mailen naar: profielwerkstuk@fsu.vu.nl. U kunt het ook *alleen* digitaal aanleveren, vermeld in uw email dan duidelijk de gegevens zoals aangegeven op het deelnameformulier!

Contributie

Leden van de NVLM hebben eind februari een mail gekregen met het verzoek hun contributie te voldoen. Als u nog niet heeft betaald vragen wij u dat alsnog te doen (het rekeningnummer van de NVLM vindt u op deze pagina). Mocht u de rekening niet zelf betalen, laat dan in ieder geval uw naam en adres vermelden, zodat we weten voor wie de contributie wordt betaald. Als u geen e-mail heeft gehad beschikken we niet over uw e-mailadres. Stuur in dat geval een e-mail aan coen@wxs.nl. Dat maakt het ook mogelijk u op de hoogte te houden van het laatste nieuws via onze e-mailnieuwsbrief.

Subsidieaanvraag

Het bestuur heeft via Platform VVVO, het platform van vakverenigingen in het voortgezet onderwijs, een subsidieaanvraag ingediend bij het Ministerie van Onderwijs. Als deze subsidie wordt toegekend wil de NVLM daarmee (extra) scholingsmogelijkheden voor docenten en leerlingen Maatschappijwetenschappen inventariseren en stimuleren. Het gaat dan om:

1. extra mogelijkheden voor (vakinhoudelijke) bijscholing voor docenten door universiteiten en hogescholen.
2. extra mogelijkheden voor bovengemiddeld getalenteerde (of geïnteresseerde) leerlingen om op universiteiten en hbo's masterclasses of cursussen te volgen. Als de subsidie wordt toegekend zal het NVLM-bestuur dit project uitvoeren in samenwerking met het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP).

Advies Onderwijsraad

De minister van Onderwijs heeft de Onderwijsraad verzocht om hem te adviseren over de relatie tussen nieuwe (innovatieve) kennis en technologie en het onderwijs. Hoofdvraag is hoe (innovatieve) kennis en technologie sneller en beter van onderzoeksorganisaties naar onderwijsinstellingen kunnen *stromen*, en zo uiteindelijk naar de samenleving. De Onderwijsraad vroeg de NVLM om een reactie op een notitie die de raad in dit kader heeft geschreven. In zijn reactie is het NVLM-bestuur onder andere ingegaan op de bestaande relaties tussen de sociaalwetenschappelijke wereld en het schoolvak Maatschappijleer en op het belang van goede (vakinhoudelijke) lerarenopleidingen.

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Arthur Pormes, voorzitter
telefoon: 0346-262888
e-mail: a.pormes@brokled.nl
Coen Gelinck, secretaris
Nieuwe Prinsengracht 78 II
1018 VV Amsterdam
telefoon: 06-40755812
e-mail: coen@wxs.nl
Tom Stroobach, penningmeester
telefoon: 0320-249481
e-mail: tstroobach@hotmail.com
Hans Teunissen, vice-voorzitter
h.teunissen@denassau.nl
Ingrid Faas, ledenadministratie
telefoon: 06-45318347
e-mail: ingridfaas@gmail.com
Rob van Otterdijk
r.vanotterdijk@chello.nl
Regula Rexwinkel
rexraats@planet.nl
Felix van Vugt
felix.vanvugt@tiscali.nl
Patricia Leenders
p.leenders@ils.ru.nl
www.nvln.nl
Girorekening NVLM: 1889654

Leraar24

Leraar24

Minister van Onderwijs Ronald Plasterk lanceerde eind januari *Leraar24*, een nieuw online-platform voor de verdere professionalisering van leraren. *Leraar24* is een initiatief van Kennisnet, Ruud de Moor Centrum (Open Universiteit), Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL) en Teleac/NOT.

Leraar24 is als het ware een online-gereedheidskist voor leraren, vol praktische oplossingen en voorbeelden die zij direct in hun dagelijkse onderwijs kunnen toepassen. Het platform biedt informatie rondom talloze onderwerpen die aansluiten bij het beroep van leraar. Elk thema is uitgewerkt in informatieve video's en wordt verder aangevuld met verdiepende informatie tot een rijk dossier. *Leraar24* wordt grotendeels gemaakt door leraren. Een onafhankelijke lerarenraad met leraren uit verschillende sectoren bepaalt de thema's van het platform en leraren werken mee aan de productie van de inhoud.

Meer informatie: www.leraar24.nl.

Polarisatie

Polarisatie staat volop in de belangstelling. In media, politiek en op straat leidt de aanscherping van tegenstellingen tot heftige emoties. Sommigen duiden polarisatie ne-

gatief: het is slecht voor de sociale cohesie en de democratie. Anderen pleiten juist voor meer polarisatie omdat dit het inhoudelijke debat bevordert.

In de bundel *Polarisatie, Bedreigend en verrijkend* van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling belichten auteurs van uiteenlopende disciplines oorzaken en gevolgen van polarisatie. In heldere essays gaan ze ondermeer in op de volgende vragen: Welke historische voorbeelden van polarisatie verschaffen nieuwe inzichten? Wat leren psychologische, sociologische en politicologische inzichten ons over polariseren? Hoe denken klassieke en hedendaagse filosofen over nut en gevaar van polarisatie? Hoe kunnen we in onze huidige samenleving het beste omgaan met polarisatie?

Meer informatie: SWP Books, www.swpbook.com

Canon wereldburgerschap

Vensters op de Wereld

Eind januari namen Gijs Wanders en Victoria Koblenko het eerste exemplaar van de canon voor wereldburgerschap in ontvangst. Met de canon voor wereldburgerschap willen de initiatiefnemers, Universiteit Utrecht en internationale samenwerkingsorganisatie NCDO, onderwijsgeveden in Nederland een handvat bieden om met wereldburgerschap aan de slag te gaan. Kinderen en jongeren zijn in toenemende mate deel van een mondiale samenleving. Om als wereldburger in deze samenleving te kunnen participeren, is het belangrijk dat leerlingen bewust naar hun eigen omgeving en de rest van de wereld

leren kijken. Wanders en Koblenko maken dagelijks werk van actief wereldburgerschap en willen daarin een voorbeeld zijn voor jongeren.

De canon is geen lijst met *verplichte* onderwerpen, maar biedt verschillende vensters op de wereld. Deze vensters nodigen uit om doorheen te kijken, verbanden te zien met andere plekken op de wereld, mensen, gebeurtenissen en het eigen leven en de eigen omgeving.

Meer informatie:

www.venstersopdewereld.nl.

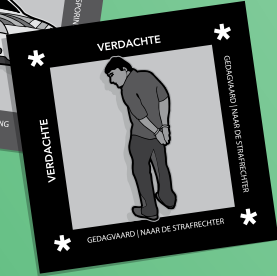
Wijs Worden

Wijs Worden Basiseditie is een driejarige methode filosofie, levensbeschouwing en burgerschap voor de basisvorming van het voortgezet onderwijs waarbij in eerste instantie gedacht is aan het vmbo. *Wijs Worden Basiseditie* is inzetbaar binnen vakken waar reflectie over verantwoordelijk denken en handelen een centraal thema vormt. Het biedt meerdere leerroutes. Naast een integrale behandeling van alle stof, alle opdrachten (dus inclusief de verdiepingsopdrachten), kan men ook kiezen voor verkorte leerroutes. Aspecten die aan de orde komen zijn: 'over wat echt belangrijk is', 'samen op de wereld', 'over wat wel en niet deugt', 'hoofdwaarden in onze maatschappij', 'wat je zeker kunt weten', en 'jodendom, christendom, islam'. *Wijs Worden* bestaat uit een leerboek, werkboek en docentenboek.

Meer informatie: www.damon.nl.

Het komende nummer van
Maatschappij & Politiek
verschijnt op 4 mei

de Rechtspraak

* Spelenderwijs leren over recht

"Alleen als jongeren weten wat een rechter doet en wat rechtspraak inhoudt, kunnen ze vertrouwen hebben in een onpartijdige en onafhankelijke rechtspraak."

De Rechtspraak kreeg signalen van docenten en leerlingen: er is behoefte aan lesmateriaal. Zodat op een actieve en begrijpelijke manier het thema rechtsstaat kan worden behandeld in de lessen maatschappijleer. Om die reden heeft de Raad voor de rechtspraak speciaal voor (v)mbo-scholieren een spellendoos* ontwikkeld. Door middel van deze spellendoos* leren jongeren hoe een rechtszaak verloopt en wat hen te wachten staat als zij zelf met de rechtspraak te maken krijgen.

De spellendoos* bestaat uit vier thema's,

- scheiding der machten
- rechtsgebieden
- rechter en uitspraak
- de strafzaak

Ieder thema bevat webtaakkaarten en een educatief spel dat de leerlingen samen in de klas kunnen uitvoeren. Discussiekaarten zullen mogelijk tot boeiende discussies in de klas leiden. Daarbij zit er een toga, bestemd voor de rol van rechter in het rollenspel, in de spellendoos*.

Verder bevat de spellendoos* een exemplaar van het stripboek Terecht! over rechtspraak in Nederland.

U kunt deze spellendoos **gratis** bestellen via voorlichting@rechtspraak.nl

Educatieve DVD als lesmateriaal

Drie films uit De Haagse Tribune

Een nieuwe DVD met drie films uit het programma De Haagse Tribune (www.dehaagsetribune.nl).

1. DE POLITIEKE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND

De film start op het Binnenhof. We zien hoe ons politieke stelsel is ontstaan en hoe na de Tweede Wereldoorlog bestaande partijen opnieuw beginnen en nieuwe partijen worden opgericht. Via de democratiseringsbeweging in de jaren zestig, de polarisatie in de jaren zeventig en het poldermodel van de jaren tachtig komen we uit in het heden.

Speelduur 12 minuten.

2. DE KAMER AAN HET WERK

Met deze film van de Tweede Kamer nemen we een kijkje in de plenaire zaal en zien de Kamerleden aan het werk. Ook de andere instrumenten van de Kamer komen aan de orde: interpellatie, motie, parlementaire enquête, etc. Verder aandacht voor Prinsjesdag, de Algemene Beschuwingen en de Dag der Verantwoording. Speelduur 14 minuten.

3. RECHTSSTAAT EN DEMOCRATIE

De film neemt ons mee naar de Tweede Wereldoorlog. Duidelijk wordt dat er tussen 1940 en 1945 geen sprake is van een democratische rechtsstaat: geen machtscheiding, geen vrijheid van meningsuiting en geen rechten voor minderheden. In de film is onder meer aandacht voor het Duitse bestuur, de Nazi-ideologie, de vervolging van de joden en het verzet. Speelduur 11 minuten.

Prijs/bestellen

De prijs van de DVD is 10 euro en te bestellen via de website van het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP): www.publiek-politiek.nl klik op "publicaties".

Onderwijskrant RELIGIE EN DEMOCRATIE

In november verschijnt bij het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) een onderwijskrant over het thema religie en democratie. Deze onderwijskrant kent twee versies: één voor havo/vwo en één voor het vmbo.

EEN GREEP UIT DE INHOUD:

- WAT IS EEN DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT?
- OVERHEID EN RELIGIE
- RELIGIEUZE REGELS
- BOTSEN GODSDIENST EN DE DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT?
- GODSDIENST IN DE POLITIEK
- INTERVIEWS, VRAGEN EN OPDRACHTEN

Gratis DVD

Bij de vmbo-versie van de krant ontvangt u een gratis dvd van Schooltv. Op de dvd staat de aflevering *Gezocht: God* uit de reeks *Focus op de maatschappij*. Inhoud: waar komt het religieuze gevoel bij mensen vandaan? Uit angst of uit gezag? Er zijn tussen religies veel overeenkomsten, maar tussen godsdiensten bestaan ook nog al wat verschillen. Deze gratis dvd is niet los verkrijgbaar. Wel kunt u via www.Schooltv.nl een dvd met meerdere afleveringen van *Focus op de maatschappij* bestellen.

PRIJS EN BESTELGEGEVENS

De krant is te bestellen als pakket van 35 exemplaren. De prijs van een pakket bedraagt € 43,- inclusief verzendkosten.

Als u de kranten in november wilt ontvangen kunt u deze nu al bestellen via bestel@publiek-politiek.nl. Vermeld in de mail het aantal pakketten, het adres van de school en de gewenste versie plus bijbehorende code (havo/vwo = code 7002, vmbo = code 7001).

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Christine Elout, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Hessel Nieuwelink, Gerard van Rossum, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Foto omslag

Lizzy Kalisvaart

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: menp@publiek-politiek.nl

www.maatschappijenpolitiek.nl

Abonnementsprijs M & P 2009

€44,50 per jaar. Studenten €38,- Scholen en instellingen €48,70. M & P verschijnt acht keer per jaar. Losse nummers €5,90 (exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) presenteert

Op donderdag 4 juni
aanstaande vinden er
wederom verkiezingen
plaats voor het
Europees Parlement.

Meld u aan op:

www.
scholierenverkiezingen.nl

De scholierenverkiezingen
zijn mogelijk gemaakt door de
Europese Commissie

Wanneer?

Op dinsdag 2 en woensdag 3 juni zullen middelbare scholieren in heel Nederland hun stem uitbrengen. Docenten kunnen hun school opgeven via de website van de Scholierenverkiezingen. Daarna wordt er voor iedere aangemelde scholier een unieke oproepkaart gemaakt. Daarmee kan via internet een stem worden uitgebracht.

Heeft u al eens eerder met uw school meegedaan, dan weet u hoe het werkt. Is het nieuw voor u, kijk dan op de website www.scholierenverkiezingen.nl. Daar vindt u een praktische handleiding waarin stap voor stap staat beschreven hoe u de verkiezingen op uw school kunt (laten) organiseren.

Lesmateriaal

Op de website vindt u vanaf begin mei een overzicht van verschillende soorten lesmateriaal. Zo zal er, naast de Stemwijzer en het Stemexamen op internet, onder meer een speciale onderwijskrant rondom de verkiezingen verschijnen. Hiermee kunt u een voorbereidende les over Europa geven.

Eerdere uitslagen

Op de website kunt u ook een database met uitslagen vinden. Daarin vindt u eerdere uitslagen van uw school of in uw gemeente. Interessant materiaal om uw leerlingen kennis mee te laten maken, of om de uitslag van uw school straks in perspectief te plaatsen.

europese scholierenverkiezingen '09

Een creatief en educatief fotoproject van jongeren wereldwijd over het verkennen van liefde, seks en relaties

Jan Beesems, conrector Odulphus Lyceum Tilburg, zei over Zoom In!: *“Het is ongelooflijk om te zien hoeveel de foto’s en verhalen losmaken en hoe creatief onze leerlingen zijn in het maken van hun eigen foto’s en het uitwerken van hun ideeën. Als je je leerlingen eenmaal op het juiste spoor hebt gezet, dan heb je er als docent alleen maar plezier van. Het levert je veel meer energie op dan het je kost. Kortom de moeite van de investering dubbel en dwars waard.”*

Zoom In! is een lespakket op cd-rom dat:

- jongeren uitnodigt te leren over seksuele en reproductieve gezondheid en -rechten zowel in hun eigen land als in ontwikkelingslanden.
- géén project is voor seksuele vorming, maar is opgezet om de seksuele bewustwording van jongeren aan te kaarten en in verband te brengen met die van hun leeftijdsgenoten in ontwikkelingslanden.
- met behulp van foto’s en verhalen de jongeren zelf inzichtelijk laat maken welke rol seksualiteit speelt in hun eigen leven, dat van leeftijdsgenoten en de maatschappij waarin zij leven.

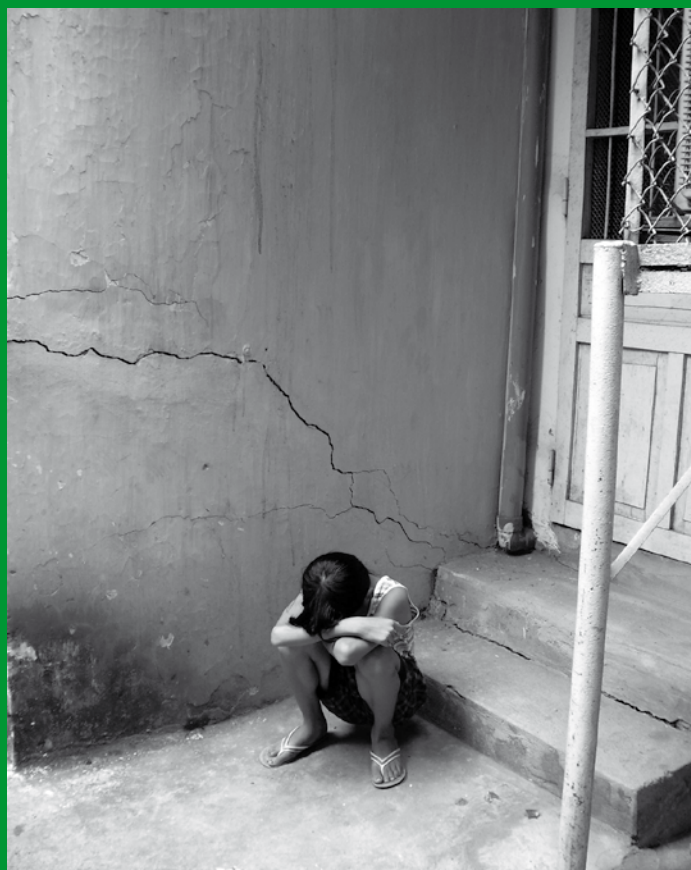
Hoe kunt u het lespakket gebruiken?

- Het project is erg flexibel. U kunt er een kortere (3-4 uur) of langere periode (7-8 uur) mee aan de slag.
- De cd-rom bevat alle informatie en instrumenten die u nodig heeft voor het uitvoeren van het project. Zoals lessuggesties en plannen; factsheets over belangrijke thema’s omtrent seksuele en reproductieve gezondheid en rechten; en foto’s en verhalen van jongeren over deze thema’s.

Meer informatie

Onlangs ontving iedere vakgroep Maatschappijleer op HAVO/VWO-scholen een exemplaar van de cd-rom. Voor meer cd’s en verdere informatie over het lespakket Zoom in! en MYBODY kunt u contact opnemen met Noor Bloem: n.bloem@mybody.nl of 030-239 38 68.

Zie ook: www.mybody.nl

MY LIFE MY CHOICE

Zoom In! is een initiatief van vier Europese organisaties, waaronder MYBODY. Het project werd gefinancierd door de EU. De opvattingen in deze publicatie weerspiegelen niet per se die van de Europese Commissie.

